

ΘΡΗΣΚΕΥΤΙΚΟΤΗΤΑ ΚΑΙ ΠΑΝΔΗΜΙΑ COVID-19 ΣΤΟΝ ΚΥΠΡΙΑΚΟ ΕΝΗΛΙΚΟ ΠΛΗΘΥΣΜΟ

Του

ΜΑΡΙΟΥ ΑΣΣΙΩΤΗ

Προπτυχιακό Πρόγραμμα Θεολογίας
Θεολογική Σχολή της Εκκλησίας της Κύπρου

Λευκωσία, Κύπρος

2022

Υποβληθείσα στη Θεολογική Σχολή της Εκκλησίας της Κύπρου
σε μερική εκπλήρωση
των απαιτήσεων για την απόκτηση
του Προπτυχιακού Τίτλου
BACHELOR OF ARTS

ΘΡΗΣΚΕΥΤΙΚΟΤΗΤΑ ΚΑΙ ΠΑΝΔΗΜΙΑ COVID-19 ΣΤΟΝ ΚΥΠΡΙΑΚΟ ΕΝΗΛΙΚΟ ΠΛΗΘΥΣΜΟ

Προπτυχιακή Εργασία

Επιβλέπων/ουσες Καθηγητής/τριες

Όλγα Σολομώντος-Κουντούρη

Μαρία Πετρίδου

Ιουλία Τελεβάντου

Επιτροπή Αξιολόγησης

Όλγα Σολομώντος-Κουντούρη

Μαρία Πετρίδου

Ακαδημαϊκός Υπεύθυνος

Προπτυχιακού Προγράμματος Σπουδών

Αρχιμ. Γρηγόριος Ιωαννίδης

Ημερομηνία Έγκρισης: 1 Ιουνίου 2022

Υπεύθυνη Δήλωση περί μη Λογοκλοπής

Εγώ ο Μάριος Ασσιώτης, γνωρίζοντας τις συνέπειες της λογοκλοπής και τις ποινές που αυτή δύναται να επιφέρει, με βάση τον Κανονισμό της Θεολογικής Σχολής της Εκκλησίας της Κύπρου, δηλώνω υπεύθυνα ότι η παρούσα εργασία με τίτλο «Θρησκευτικότητα και Πανδημία Covid-19 στον Κυπριακό Ενήλικο Πληθυσμό» αποτελεί προϊόν αυστηρά προσωπικής εργασίας. Επίσης δηλώνω υπεύθυνα πως όλες οι πηγές που έχω χρησιμοποιήσει έχουν δηλωθεί με τον ενδεδειγμένο τρόπο στις βιβλιογραφικές παραπομπές και αναφορές της πτυχιακής μου εργασίας. Σημεία που βασίζονται σε ιδέες, κείμενο ή / και πηγές άλλων συγγραφέων, αναφέρονται ευδιάκριτα στο κείμενο με την κατάλληλη παραπομπή και η σχετική αναφορά περιλαμβάνεται στο τμήμα των βιβλιογραφικών αναφορών με πλήρη περιγραφή.

Ο ΔΗΛΩΝ

Μάριος Ασσιώτης

Ευχαριστίες

Με την περάτωση της παρούσας διπλωματικής εργασίας θα ήθελα να εκφράσω θερμές ευχαριστίες στην Αναπληρώτρια Καθηγήτρια Αναπτυξιακής Ψυχολογίας κ. Όλγα Σολομώντος Κουντούρη που μου έδωσε την ευκαιρία να συμμετέχω στη παρούσα παγκόσμια ερευνητική εργασία, για τους σκοπούς εκπλήρωσης της πτυχιακής μου εργασίας. Την ευχαριστώ επίσης, για την εμπιστοσύνη που μου έδειξε καθώς και για τις συμβουλές, γνώσεις και καθοδήγηση που έλαβα σε όλη τη διάρκεια των σπουδών μου.

Επίσης θα ήθελα να ευχαριστήσω την Καθηγήτρια Μεθοδολογίας Έρευνας & Στατιστικής, κ. Ιουλία Τελεβάντου, η οποία ανέλαβε και μου πρόσφερε την εξαγωγή των αποτελεσμάτων και των στατιστικών στοιχείων.

Ιδιαίτερες ευχαριστίες θα ήθελα να δώσω στη Δρ. Κλινικής Ψυχολογίας κ. Μαρία Πετρίδου, που με υποστήριξε και με βοήθησε σε όλη τη δομή της εργασίας, προσφέροντας μου τις γνώσεις και εμπειρίες της.

Ευχαριστίες θέλω να δώσω και στην ακαδημαϊκή υπεύθυνη μου, Επίκουρη Καθηγήτρια Αρχαίας Ελληνικής Γλώσσας και Γραμματείας κ. Μαρία Παύλου, για την όλη στήριξη και καθοδήγηση που μου πρόσφερε σε όλα τα χρόνια των σπουδών μου και για τη βοήθεια στην επιλογή της πτυχιακής εργασίας.

Ιδιαίτερα θερμές ευχαριστίες θέλω να δώσω στην οικογένεια μου και τους φίλους μου για τη συνεχή συμπαράστασή τους, για όλα αυτά τα χρόνια των σπουδών μου.

Τέλος θα ήθελα να ευχαριστήσω όλους τους συμμετέχοντες που έλαβαν μέρος στη παρούσα ερευνητική εργασία, συμπληρώνοντας το ερωτηματολόγιο που έχει δημιουργηθεί.

Περίληψη

Η παρούσα έρευνα είχε ως κύριο σκοπό να εξετάσει για πρώτη φορά τον τρόπο με τον οποίο η θρησκευτικότητα μπορεί να επηρεάσει διάφορες πτυχές της ζωής του ατόμου στην Κύπρο. Συγκεκριμένα αποσκοπούσε να διερευνήσει τη σχέση της θρησκευτικότητας με άλλες προ-κοινωνικές συμπεριφορές, όπως είναι η τήρηση των υγειονομικών μέτρων για την αναχαίτιση της πανδημίας Covid-19 καθώς και τον βαθμό με τον οποίο ένα άτομο προσφέρει εθελοντική εργασία κατά την περίοδο αυτή. Επιπρόσθετα, είχε στόχο να μελετήσει τη σχέση μεταξύ του επιπέδου θρησκευτικότητας με το αίσθημα ελπίδας και τον σκοπό ζωής των ατόμων σε περιόδους αβεβαιότητας και κρίσης. Τέλος, εξετάστηκαν αν συγκεκριμένα δημογραφικά στοιχεία, όπως το φύλο, η ηλικία και το μορφωτικό επίπεδο, επηρεάζουν τη θρησκευτικότητα στον κυπριακό πληθυσμό. Στην έρευνα συμμετείχαν 382 άτομα (59.5%), όπου κλήθηκαν με τη δική τους συγκατάθεση να απαντήσουν διαδικτυακά ένα ερωτηματολόγιο αυτό-αναφοράς, το οποίο αποτελούσε μέρος ενός διεθνούς ερευνητικού έργου κατά την περίοδο της πανδημίας. Για τους σκοπούς της έρευνας χρησιμοποιήθηκαν σταθμισμένες κλίμακες για τη Θρησκευτικότητα, την Τήρηση Προστατευτικών Μέτρων, τη Στάση ζωής και τον Εθελοντισμό. Τα αποτελέσματα έδειξαν ότι υπάρχει σημαντική επίδραση της ηλικίας στη θρησκευτικότητα και στατιστική διαφορά μεταξύ των τεσσάρων ηλικιακών ομάδων και του μορφωτικού επιπέδου. Άτομα μεταξύ των ηλικιών 26-35 με μεταπτυχιακές σπουδές δήλωσαν χαμηλότερα επίπεδα θρησκευτικότητας σε σύγκριση με τις υπόλοιπες ηλικιακές ομάδες. Σχετικά με την τήρηση των προστατευτικών μέτρων διαφάνηκε θετική συσχέτιση με τη θρησκευτικότητα. Η θρησκευτικότητα και ο εθελοντισμός βρέθηκε να συσχετίζονται θετικά. Υπάρχει επίσης θετική συσχέτιση της θρησκευτικότητας τόσο στο αίσθημα ελπίδας όσο και στον σκοπό ζωής. Η συγκεκριμένη έρευνα έδειξε τη σημαντικότητα της θρησκευτικότητας ως προστατευτικού παράγοντα σε αντίξοες συνθήκες. Συγκεκριμένα η θρησκευτικότητα επίδρασε με θετικό τρόπο στη ζωή των ατόμων, σε μια περίοδο κρίσεως. Στη συζήτηση των αποτελεσμάτων τονίζεται η σημαντικότητα συμπερίληψης της θρησκευτικότητας σε προληπτικά προγράμματα στην κοινότητα.

Λέξεις κλειδιά: Covid-19, θρησκευτικότητα, προ-κοινωνικές συμπεριφορές, προστατευτικά μέτρα, εθελοντισμός, ελπίδα, σκοπός ζωής.

Abstract

The main purpose of this research was to examine for the first time the impact of religiosity on various aspects of an individual's life in Cyprus. Specifically, firstly it aimed to explore the relationship of religiosity in relation to pro-social behaviors, such as adherence to health measures to contain the Covid-19 pandemic and the extent to which an individual volunteers during this period. Secondly, to investigate relationship between the level of religiosity and individuals' sense of hope and life purpose in times of uncertainty and crisis. Thirdly, to examine specific demographics, such as gender, age, and educational level, in relation to religiosity. The survey involved 382 participants (59.5%), who were asked to give their consent to answer a self-report questionnaire online, which was part of an international research project during the pandemic. For the purposes of the survey, standardized scales were used for the Religiosity, the Experiences Related to Covid-19, the Hearth of Hope and Volunteerism. The results on demographic characteristics showed that there is a significant interactive effect of age and educational level on religiosity. Young individuals aged between 26-35 years with high educational levels reported lower levels of religiosity compared to the other aged groups. Regarding the adherence to protective measures, there was a statistically positive correlation with religiosity. Volunteerism also appeared to be positively related to the religiosity. As far as the psychological factors are concerned, it was revealed that there is a positive association between religiosity and the feeling of hope and purpose in life. This study provides evidence regarding the, importance of religiosity in adverse conditions. As it was shown, religiosity had a positive effect on the individual's life in a time of crisis, since the Covid-19 pandemic affected and made the individual's life extremely difficult. The discussion of the results emphasizes the importance of including religiosity in preventive programs in the community.

Keywords: *Covid-19, religiosity, pro-social behaviors, protective measurements, voluntarism, hope, purpose in life.*

Πίνακας Περιεχομένων

Υπεύθυνη Δήλωση περί μη Λογοκλοπής	iv
Ευχαριστίες.....	v
Περίληψη	vii
Abstract.....	ix
Πίνακας Περιεχομένων.....	xi
Εισαγωγή	xiii
ΚΕΦΑΛΑΙΟ 1: Βιβλιογραφική επισκοπήση.....	1
1.1 Ορισμός της Θρησκευτικότητας.....	1
1.2 Θρησκευτικότητα και Πανδημία.....	3
1.3 Θρησκευτικότητα και Αναζήτηση Ελπίδας και Σκοπού Ζωής.....	5
1.4 Θρησκευτικότητα και Προ-κοινωνικές Συμπεριφορές.....	6
1.5 Θρησκευτικότητα και Εθελοντισμός.....	7
1.6 Παρούσα Έρευνα.....	7
ΚΕΦΑΛΑΙΟ 2: Ερευνητικά ερωτήματα.....	11
2.1 Σκοπός της έρευνας.....	11
ΚΕΦΑΛΑΙΟ 3: Μεθοδολογία	13
3.1 Δειγματοληπτική – Ποσοτική έρευνα.....	13
3.2 Χρήση ερωτηματολογίου.....	14
3.3 Σχεδιασμός της έρευνας.....	14
3.4 Συμμετέχοντες.....	15
3.5 Δεοντολογία.....	16
3.6 Διαδικασία συλλογής δεδομένων του δείγματος.....	17
3.7 Χρόνος και διάρκεια έρευνας.....	18
3.8 Εργαλεία.....	18
3.8.1 Κλίμακα: Θρησκευτικότητα: Οι Τέσσερις Βασικές Διαστάσεις της Θρησκευτικότητας (4BDR) (The Four Basic Dimensions of Religiousness scale, 4BDR Saroglou et al., 2011).....	19
3.8.2 Κλίμακα: Τήρηση των προστατευτικών μέτρων κατά του Covid-19 , Experiences Related to Covid-19 scale (Skinner et al., 2020).....	20

3.8.3 Κλίμακα: Αίσθημα Ελπίδας και σκοπός ζωής. Herth of Hope Scale (Herth, 1998).....	20
3.8.4 Κλίμακα: Συμμετοχή σε εθελοντικές δραστηριότητες (Volunteer Functions Inventory (VFI) Clary et.,al 1998).....	21
3.9 Στατιστική Ανάλυση	21
ΚΕΦΑΛΑΙΟ 4: Αποτελέσματα.....	23
4.1 Θρησκευτικότητα και Δημογραφικά χαρακτηριστικά	23
4.1.1 Θρησκευτικότητα και φύλο.....	23
4.1.2 Θρησκευτικότητα, ηλικία και μορφωτικό επίπεδο.....	24
4.2 Θρησκευτικότητα και προ-κοινωνικές συμπεριφορές	25
4.2.1 Τήρηση των προστατευτικών μέτρων	25
4.2.2 Εθελοντισμός.....	26
4.3 Θρησκευτικότητα και ψυχολογικοί παράγοντες	26
4.3.1 Θρησκευτικότητα και αίσθημα ελπίδας	27
4.3.2 Θρησκευτικότητα και σκοπός ζωής	27
ΚΕΦΑΛΑΙΟ 5: Συζήτηση.....	29
5.1 Θρησκευτικότητα και δημογραφικά χαρακτηριστικά	29
5.2 Θρησκευτικότητα και προ-κοινωνικές συμπεριφορές	31
5.3 Θρησκευτικότητα, αίσθημα ελπίδας και σκοπός ζωής.....	32
5.4 Δυνατά στοιχεία της έρευνας	32
5.5 Περιορισμοί της έρευνας.....	33
5.6 Εισηγήσεις για μελλοντικές έρευνες	33
5.7 Συμπεράσματα.....	34
ΒΙΒΛΙΟΓΡΑΦΙΑ.....	37
ΠΑΡΑΡΤΗΜΑΤΑ.....	43
Παράρτημα Α	43

ΕΙΣΑΓΩΓΗ

Στο τέλος του 2019 και συγκεκριμένα τον Δεκέμβριο, σημειώθηκε το πρώτο κρούσμα από τον ιό SARS-Cov-2, στην πόλη Ουχάν της Κίνας. Με εξαιρετικά γρήγορους ρυθμούς ο ιός εξαπλώθηκε σε ολόκληρη την πόλη και ακολούθως σε ολόκληρη τη χώρα. Ο υπόλοιπος κόσμος θεωρούσε ότι ο ιός θα περιοριστεί εντός της Κίνας, αφού η χώρα είχε ξεκινήσει τη λήψη αυστηρών μέτρων και περιορισμών στις διακινήσεις. Από τον Ιανουάριο του 2020, ο ιός εξαπλώνεται στην Ευρώπη και ακολούθως σε ολόκληρο τον κόσμο όπου τον Μάρτιο του ίδιου έτους, ο Παγκόσμιος Οργανισμός Υγείας (Π.Ο.Υ) επιβεβαιώνει και ανακοινώνει ότι ο ιός SARS-Cov-2 θεωρείται πλέον ως πανδημία με την επίσημη ονομασία Covid-19.

Τον Μάρτιο του 2020, εντοπίστηκαν τα πρώτα κρούσματα στην Κύπρο, όπου άμεσα ξεκίνησε η λήψη αυστηρών μέτρων. Ξεκινώντας με τον περιορισμό της μετακίνησης των πολιτών, ο κόσμος περιορίστηκε στα σπίτια του, όπου άλλοι υιοθέτησαν και έπραξαν όλες τις συστάσεις της κυβέρνησης, άλλοι τις υιοθέτησαν με ένα διστακτικό τρόπο και άλλοι δεν ακολούθησαν καμία σύσταση αφού δεν πίστευαν στην ύπαρξη του συγκεκριμένου ιού και στην επικινδυνότητά του. Λόγω των περιοριστικών μέτρων για αναχαίτιση της πανδημίας ξεκίνησαν να εμφανίζονται τα διάφορα προβλήματα που επηρέαζαν τη ζωή του ατόμου, όπως θέματα υγείας, ψυχολογικές δυσκολίες, κοινωνικές δυσκολίες, όπως στέρησης της παρουσίας σε κοινωνικές ή θρησκευτικές τελετές, είτε ακόμη και θέματα κοινωνικότητας και αλληλεπίδρασης των ατόμων.

Η θρησκευτικότητα θεωρείται καταλυτικός παράγοντας σε περιόδους κρίσης και αβεβαιότητας. Ένα θέμα που προσέλκυσε έντονες συζητήσεις ανά το παγκόσμιο, είναι ο τρόπος με τον οποίο τα διάφορα θρησκευτικά δόγματα και θρησκευτικοί ηγέτες αντιμετώπισαν την πανδημία Covid-19. Παρατηρήθηκε ότι τα θρησκευόμενα άτομα που ακολούθησαν κάποιο θρησκευτικό δόγμα, αντιμετώπισαν με ένα διαφορετικό τρόπο την πανδημία άλλοτε με θετικά αποτελέσματα και άλλοτε με αρνητικά, συγκριτικά με άτομα που δεν ακολουθούσαν κάποιο θρησκευτικό δόγμα (Burge et al., 2020).

Η ερευνητική ομάδα της Θεολογικής Σχολής της Εκκλησίας της Κύπρου συμμετέχει από τον Μάιο του 2021 σε μια παγκόσμιας εμβέλειας έρευνα με γενικό τίτλο “Covid-19, έρευνα επιπτώσεων”. Από το πιο πάνω πρόβλημα που έχει αναφερθεί σχετικά με την

επιρροή της θρησκευτικότητας τόσο στη καθημερινή κοινωνική ζωή του ατόμου, αλλά όσο και στον τρόπο αντιμετώπισης της πανδημίας, η ομάδα μας οδηγήθηκε στην ανάγκη να διερευνήσει περεταίρω την επίδραση της θρησκευτικότητας σε προ-κοινωνικές δεξιότητες και σε ψυχολογικούς παράγοντες εν καιρώ πανδημίας.

Η σύνδεση της θρησκευτικότητας, των προ-κοινωνικών συμπεριφορών και του χειρισμού των μέτρων για πρόληψη του Covid-19 ενδιαφέρει ιδιαίτερα τη Θεολογική Σχολή Εκκλησίας Κύπρου. Ιδιαίτερος, ως θεολόγος ο κύριος στόχος της εκπαίδευσης που θα προσφέρω είναι η καλλιέργεια της θρησκευτικότητας αρχικά στους νέους και ακολούθως στους μεγαλύτερους και ευρύτερα στη κοινότητα. Είναι σημαντικό να γνωρίζω τον βαθμό με τον οποίο θρησκευούν τα άτομα κάθε ηλικιακής ομάδας. Σκοπός αυτού είναι να βρεθούν τρόποι, με τους οποίους θα μπορούσε η θρησκευτικότητα να αυξηθεί σε όλες τις ηλικιακές ομάδες. Για παράδειγμα η καλλιέργεια της θρησκευτικότητας από μικρή ηλικία και από τα μαθητικά χρόνια μπορεί να παίξει καθοριστικό ρόλο στη μετέπειτα πορεία του ανθρώπου ως ένα θρησκευόμενο άτομο. Μέσα από τη θρησκευτικότητα ο άνθρωπος έχει τη δυνατότητα να λάβει απαντήσεις για θέματα τα οποία τον απασχολούν, να στηριχθεί σε αυτή σε δύσκολες περιόδους και να θέσει αληθινούς σκοπούς στη ζωή του.

Εξίσου σημαντικό μέσα από τη παρούσα έρευνα, είναι να δοθεί η ευκαιρία στην ερευνητική κοινότητα να γνωρίσει το θέμα της θρησκευτικότητας. Μέσα από την ανάλυση των αποτελεσμάτων για τη μεταβλητή της θρησκευτικότητας των ατόμων, μπορεί να εξαχθούν συμπεράσματα που έχουν να κάνουν με τη συμπεριφορά του ανθρώπου, με το τρόπο ζωής του, με τον τρόπο που λειτουργεί και αντιλαμβάνεται καταστάσεις.

Συγκεκριμένα σε περίοδο ενός χρόνου εξετάστηκε ο τρόπος με τον οποίο η πανδημία Covid-19, επηρέασε διάφορες πτυχές της ζωής του ανθρώπου, στη στάση που έχει ένα θρησκευόμενο άτομο απέναντι στην τήρηση των προστατευτικών μέτρων κατά της πανδημίας Covid-19. Επιπλέον διερευνήθηκε εάν ένα θρησκευόμενο άτομο έχει ελπίδα σε περιόδους κρίσεως και αποβλέπει σε κάποιο συγκεκριμένο σκοπό στη ζωή του. Επίσης, εξετάστηκε ο τρόπος με τον οποίο εμπλέκεται ένα άτομο θρησκευόμενο στον εθελοντισμό.

Επιπρόσθετα, έχουν αναλυθεί διάφορα δημογραφικά χαρακτηριστικά με στόχο να διερευνηθεί αν η θρησκευτικότητα επηρεάζεται από την ηλικία, το φύλο και το επίπεδο μόρφωσης του κυπριακού ενήλικου πληθυσμού.

Η παρούσα ερευνητική εργασία έχει δομηθεί σε διάφορα υπο-κεφάλαια για ευκολία του αναγνώστη. Στο πρώτο κεφάλαιο παρουσιάζεται η βιβλιογραφική επισκόπηση, όπου έχει γίνει μια εις βάθος αναζήτηση σε αντίστοιχες μελέτες που ασχολήθηκαν με το θέμα, ώστε να εντοπιστούν τα κενά στη βιβλιογραφία και να προσδιοριστούν τα ερευνητικά ερωτήματα και υποθέσεις. Ακολούθως, στο δεύτερο κεφάλαιο γίνεται αναφορά στα

ερευνητικά ερωτήματα, τους ερευνητικούς στόχους και υποθέσεις της παρούσας έρευνας. Στο τρίτο κεφάλαιο παρουσιάζεται η μεθοδολογία που ακολουθήθηκε για τη διεκπεραίωση της έρευνας. Στο τέταρτο κεφάλαιο παρουσιάζονται τα αποτελέσματα και τέλος στο πέμπτο κεφάλαιο γίνεται η συζήτηση των αποτελεσμάτων που έχουν προκύψει, παρουσιάζονται οι αδυναμίες της έρευνας καθώς και εισηγήσεις για μελλοντικές έρευνες και προτάσεις που απορρέουν από την έρευνα για πρόληψη και εφαρμογή προγραμμάτων και τα τελικά συμπεράσματα.

ΚΕΦΑΛΑΙΟ 1: ΒΙΒΛΙΟΓΡΑΦΙΚΗ ΕΠΙΣΚΟΠΗΣΗ

Από τον Μάρτιο του 2019, ο κόσμος βιώνει μια παγκόσμια κρίση και μια αβεβαιότητα. Τον Απρίλιο του 2020 ο Παγκόσμιος Οργανισμός Υγείας (ΠΟΥ) κήρυξε τη νόσο Coronavirus 2019 (COVID-19) ως πανδημία, αφού η λοιμώδης αυτή νόσος κατάφερε να επικρατήσει και να εξαπλωθεί ανά το παγκόσμιο, προκαλώντας μέχρι σήμερα τον θάνατο σε 6,8 εκατομμύρια ανθρώπους σε όλο τον κόσμο. Πέραν από τις θανατηφόρες επιπτώσεις της συγκεκριμένης νόσου, μελέτες έχουν δείξει ότι αυτή η παγκόσμια αβεβαιότητα έχει δημιουργήσει επιπρόσθετες και διάφορες ανησυχίες στους ανθρώπους και στην ευεξία τους, με κυριότερη επίπτωση τον ραγδαίο πολλαπλασιασμό του άγχους για το θέμα διαχείρισης της πανδημίας και το πως θα είναι η επόμενη μέρα (Akanni et al., 2021).

1.1 Ορισμός της Θρησκευτικότητας

Σύμφωνα με τον Wong και τους συνεργάτες του (2005) στην ανάπτυξη του άγχους παίζουν ρόλο διάφοροι παράγοντες, όπως για παράδειγμα, πως γίνεται αντιληπτή η απειλή, οι ατομικές διαφορές αλλά και οι μηχανισμοί αντιμετώπισης του. Παράλληλα, αναφέρεται ότι για την αντιμετώπιση και διαχείριση του άγχους, σημαντικό ρόλο μπορεί να παίξει η θρησκεία και η πνευματικότητα του ατόμου, αν και αυτό μπορεί να καταστεί περίπλοκο αφού η θρησκεία είναι μια πολυδιάστατη κατασκευή. Μπορεί ακόμη να χρησιμοποιηθεί ως μέσω με το οποίο μπορεί να γίνει αντιληπτό κατά πόσο επηρεάζει τις καθημερινές ανησυχίες των ανθρώπων. Από την ευρύτερη βιβλιογραφία, η θρησκευτικότητα ορίζεται από την "πρακτική κάποιου στο να είναι θρησκευόμενος" (Gunnoe & Moore 2002). Η πρακτική αυτή κινείται μέσα από την προσευχή, τον διαλογισμό, την ανάγνωση θρησκευτικών κειμένων και την παρακολούθηση τελετών. Ο Koeing (2001) περιγράφει την πνευματικότητα ως μια προσωπική αναζήτηση που το άτομο κάνει, με σκοπό να απαντήσει σε ερωτήματα που σχετίζονται με το πραγματικό νόημα της ζωής αλλά και σε ερωτήματα σχέσεων με κάτι ιερό ή υπερβατικό (Koeing et al., 2001· Saucier et al., 2006). Παράλληλα, η πνευματικότητα περιγράφεται ως μια προσωπική αναζήτηση, δημιουργείται το συμπέρασμα ότι η πνευματικότητα είναι ιδιωτική αφού θα απαντά σε υπαρξιακά ερωτήματα του ανθρώπου,

αλλά μπορεί να είναι και υποκειμενική και να συνδέεται άμεσα με το άγχος, τον σκοπό της ζωής και την αναζήτηση ελπίδας (Koenig, 2009).

Μέσα από τη βιβλιογραφική ανασκόπηση φαίνεται ότι υπάρχει ένας διχασμός στην πιο πάνω θέση, δηλαδή στη σύνδεση και τη σχέση που μπορεί να έχει η θρησκεία και η πνευματικότητα με το άγχος. Συγκεκριμένα, διαπιστώνεται μια αντίστροφη σχέση μεταξύ της πνευματικότητας και του άγχους (Fabbris et al., 2017· Johnson et al., 2011· Turke et al., 2020). Άλλες έρευνες έχουν δείξει ότι όσον αυξάνεται η πνευματικότητα, τόσο μπορεί να αυξηθεί και το άγχος φτάνοντας σε σημεία να μη μπορεί να γίνει μια σωστή διαχείριση του (Vitorino et al., 2018). Όλα αυτά σχετίζονται μεταξύ τους και συγκεκριμένα κατά την περίοδο της πανδημίας Covid-19, αφού μελετήθηκαν στο πλαίσιο ερευνών σχετικά με χρόνιες ασθένειες (Turke et al., 2020).

Η πνευματικότητα ορίζεται ως ευρύτερη από τη θρησκευτική πίστη δηλαδή τη θρησκευτικότητα και οδηγεί σε μια δυναμική σύνδεση τόσο με τον εαυτό μας, όσο και με τους άλλους, αλλά και σε ό,τι μπορεί να κατασκευάσει κάποιο νόημα, είτε αφορά τη φύση, είτε αφορά τον Θεό (Coleman, 2016). Στη θέση ότι, η θρησκεία και η πνευματικότητα είναι σημαντικές θεμελιώδεις αξίες σε όλες τις πτυχές της καθημερινότητας του ανθρώπου, φαίνεται ότι η πνευματικότητα μπορεί να ωφελήσει τόσο στην ψυχολογική, όσο και τη σωματική ευεξία (Rainbow et al., 2016). Επίσης έχει αναφερθεί ότι η πνευματικότητα επηρεάζει θετικά την ποιότητα ζωής και την προσαρμογή του ατόμου στο κοινωνικό πλαίσιο και συχνά βοηθά το άτομο να εμπλέκεται πιο ενεργά στα κοινά και σε εθελοντικές δραστηριότητες (Coleman, 2016).

Οι Stark και Glock (1968), έφτασαν στο συμπέρασμα ότι η θρησκευτικότητα είναι ένα πολυδιάστατο φαινόμενο, το οποίο μπορεί να διακριθεί σε πρακτικές, σε πεποιθήσεις, εμπειρίες, συνέπειες, και γνώση (Stark & Glock 1968). Συγκεκριμένα η πρακτική αναφέρεται στις διάφορες συλλογικές πτυχές της θρησκευτικότητας, όπως είναι η θρησκευτική συμμετοχή αλλά και ένταξη των ανθρώπων στον χώρο της Εκκλησίας καθώς και η ατομική πρακτική η οποία περιλαμβάνει την προσευχή και την ανάγνωση των Γραφών. Οι πεποιθήσεις, η εμπειρία, οι συνέπειες και η γνώση έχουν θεωρηθεί και χαρακτηριστεί ως ατομικά θρησκευτικά χαρακτηριστικά του ανθρώπου κατά τη διάρκεια της ζωής του ατόμου (Reitsma et al., 2006). Γι' αυτό τον λόγο πολλά θρησκευόμενα άτομα αντιδρούν με ποικίλους τρόπους σε διάφορες καταστάσεις της ζωής τους.

1.2 Θρησκευτικότητα και Πανδημία

Από τα πιο πάνω, φαίνεται ότι η θρησκεία και η πνευματικότητα μπορούν να επηρεάσουν την καθημερινότητα και τον τρόπο συμπεριφοράς του ατόμου. Σε έρευνα που έγινε στις Ηνωμένες Πολιτείες καθ' όλη τη διάρκεια της πανδημίας Covid-19, η οποία σχετιζόταν με τον πολύ ψηλό αριθμό κρουσμάτων, αλλά και θανάτων στη χώρα, διαπιστώθηκε ότι οι Αμερικάνοι, οι οποίοι είναι περισσότερο θρησκευόμενοι, κατά πάσα πιθανότητα δεν εμπιστεύονται τις επιστημονικές πηγές. Ως εκ τούτου, αυτή η έλλειψη εμπιστοσύνης στην επιστημονική κοινότητα, οδήγησε στο να μην ακολουθούν τα πρωτόκολλα για αναχαίτηση της πανδημίας π.χ., να μην κρατούν τις ενδεδειγμένες κοινωνικές αποστάσεις, να μη φορούν τις προστατευτικές μάσκες ή και ακόμη να μη λαμβάνουν τα συνιστάμενα προληπτικά μέτρα, σε σχέση με τους Αμερικάνους που δεν ήταν θρησκευόμενοι, οι οποίοι τηρούσαν όλα τα διατάγματα και προληπτικά μέτρα τα οποία επέβαλλε η κυβέρνηση (Burge et al., 2020).

Ο Dein (2020), αναφέρει ότι υπάρχουν αρκετές ενδείξεις ότι ένας αριθμός θρησκευτικών ομάδων δε δίνουν σημασία στα προληπτικά μέτρα για την αναχαίτηση της πανδημίας με αποτέλεσμα αυτό να διαδραματίζει ένα σημαντικότατο ρόλο στον πολλαπλασιασμό, στη διάδοση και στις συνέπειες του ιού. Για παράδειγμα σε μια εκκλησία της Νότιας Κορέας με το όνομα Shincheonji, η οποία βέβαια είναι ευρέως διαδεδομένη και γνωστή για το παραπλανητικό και προσηλυτιστικό της έργο, κατά την περίοδο στην οποία ίσχυαν τα απαγορευτικά μέτρα, υποσχόταν στους οπαδούς της την είσοδο στο "Νέο Ουρανό και τη Νέα Γη", μόνο όταν αυτοί θα έφταναν στο σημείο της άρνησης στο να λάβουν τη θεραπεία σε περίπτωση νόσησης, ακολουθώντας τη θεραπεία προστασίας, αλλά και όλα τα προληπτικά μέτρα που υπάρχουν κατά της πανδημίας. Έτσι λοιπόν όπως αναφέρεται, αρκετοί μολυσματικοί άνθρωποι δεν περιορίζονταν, δεν προστατεύονταν και παρακολουθούσαν κανονικά τις λειτουργίες με αποτέλεσμα να διαδίδουν και να πολλαπλασιάζουν τον ιό (Rashid, 2020).

Πέραν από τη Νότιο Κορέα όπως αναφέρθηκε πιο πάνω, μια άλλη ομάδα θρησκευόμενων ατόμων που δεν τηρούσαν και δεν ακολουθούσαν όλα τα προληπτικά μέτρα, είναι οι Εβραίοι Χαρέντι (Υπέρ Ορθόδοξοι) που βρίσκονται στο Ισραήλ (Halbfinger, 2020). Η ομάδα αυτή, τηρά αυστηρά τον εβραϊκό νόμο και αυτό τους βρίσκει αντίθετους με τον σύγχρονο κόσμο και όλες τις πρακτικές που ακολουθούνται. Οι Χαρέντι σύμφωνα με δημοσιεύματα τα οποία παρατίθενται στην εβραϊκή εφημερίδα «The Forward» (2020) αλλά και σύμφωνα με τα επίσημα επιδημιολογικά στοιχεία της χώρας, τα οποία αναρτούνται, η ομάδα αυτή αποτελεί το ένα τρίτο των κρουσμάτων της χώρας. Η συγκεκριμένη εικόνα

παρατηρήθηκε και στην υπέρ-ορθόδοξη περιοχή Bnei Bark, όπου το 40% των κατοίκων μολύνθηκαν από τον ιό για τον λόγο ότι δεν ήθελα να ακολουθήσουν τις πρακτικές που υιοθετήθηκαν για την αναχαίτιση της πανδημίας Covid-19, αφού κάτι τέτοιο θα ήταν αντίθετο με τον εβραϊκό νόμο (Zevloff, 2020). Τα πιο πάνω συνέβησαν γιατί οι θρησκευτικοί ηγέτες ενθάρρυναν τους οπαδούς τους να συνεχίσουν κανονικά τη ζωή τους, να είναι συγκεντρωμένοι στην προσευχή τους, να περιφρονούν τις κυβερνητικές οδηγίες και τα προληπτικά μέσα. Σύμφωνα με τις θρησκευτικές τους πεποιθήσεις τόνιζαν ότι μέσω της προσευχής, μπορούν να νικήσουν τον ιό και να μην επηρεαστούν από αυτόν (Halbfinger, 2020). Αντίθετα, ο Sharp (2020) αναφέρει μια διαφορετική εικόνα που συμβαίνει στις ΗΠΑ και συγκεκριμένα εκεί υπάρχει μεγάλος αριθμός Χαρέντι Εβραίων, όπου μεγάλος αριθμός οπαδών μολύνθηκαν και ανάρρωσαν από τον ιό, προσφέρουν το πλάσμα τους σε άτομα που μολύνονται και το έχουν ανάγκη ανεξάρτητα από τη θρησκευτική τους πεποίθηση, όπου αυτό δείχνει την συλλογικότητα που έχουν και ότι πέρα από την προσευχή κάνουν και κάτι διαφορετικό βοηθώντας την ανάρρωση από τον ιό (Sharp, 2020).

Από την πιο πάνω ανασκόπηση, δίνεται έμφαση στην αναγκαιότητα της αναγνώρισης, ότι κατά τη διάρκεια των μεγάλων κρίσεων της ανθρωπότητας (π.χ. πανδημία, πόλεμος) οι άνθρωποι κλονίζονται όχι μόνο ψυχολογικά, κοινωνικά, σωματικά αλλά και θρησκευτικά και πνευματικά. Ως αποτέλεσμα αυτού του θρησκευτικού κλονισμού τα άτομα καταφεύγουν στην εναντίωση και στη δημιουργία αντιδραστικής συμπεριφοράς απέναντι στη θρησκεία. Οι αντιδράσεις προς τη θρησκεία κατά τη διάρκεια μιας παγκόσμιας κρίσης παίρνουν διάφορες μορφές, όπως για παράδειγμα αισθήματα θυμού προς τον Θεό, μεγάλες ανησυχίες όπως ότι, όλα όσα συμβαίνουν αντανάκλουν το έργο του διαβόλου και των δαιμονικών δυνάμεων του, δημιουργούνται αμφιβολίες για την αλήθεια της θρησκευτικής πίστης του ατόμου αλλά και αγώνες για την τήρηση των ηθικών αξιών του ατόμου και συγκρούσεις με άλλους ανθρώπους σε θρησκευτικά θέματα που πιθανόν να οδηγούν σε έντονες κοινωνικές επιπτώσεις (Exline et al., 2014).

Η πανδημία επηρέασε τη θρησκευτική πρακτική και ζωή με σημαντικούς τρόπους όπως για παράδειγμα την ακύρωση θρησκευτικών τελετών, την απαγόρευση στην συμμετοχή των ιερών λειτουργιών και την αλληλεπίδραση μεταξύ των πιστών. Παρατηρείται επίσης ότι ο αριθμός θρησκευτικών οργανώσεων συμμετείχαν ενεργά στην αναχαίτιση και τον περιορισμό της πανδημίας, τηρώντας τα προστατευτικά μέτρα και προτρέποντας τους πιστούς να τα ακολουθούν. Ακολουθώντας, την πρακτική αυτή παρατηρήθηκε ότι ορισμένες θρησκευτικές πρακτικές έχουν αλλάξει, όπως για παράδειγμα οι επισκοπικές και καθολικές εκκλησίες ζήτησαν από τους ηλικιωμένους πιστούς να μην

προσέρχονται στην κυριακάτικη λειτουργία, η οποία συνήθως είναι υποχρεωτική (Parke, 2020).

1.3 Θρησκευτικότητα και Αναζήτηση Ελπίδας και Σκοπού Ζωής

Σε έρευνες που έχουν γίνει, αποδείχθηκε ότι η θρησκεία και οι θρησκευτικές πεποιθήσεις των ανθρώπων παίζουν μεγάλο και σημαντικό ρόλο στη διαχείριση τυχόν αντιξοότητων που μπορούν να συμβούν στην ζωή του κάθε ανθρώπου (Brodsky, 2000). Οι αντιξοότητες αυτές μπορούν να δημιουργήσουν στον άνθρωπο ένα συγκεκριμένο τρόπο με τον οποίο θα μπορεί να διαχειριστεί τις διάφορες αυτές καταστάσεις και να δημιουργήσει τα συναισθήματα, είτε της αισιοδοξίας, είτε ακόμη και της απαισιοδοξίας. Η αισιοδοξία και η απαισιοδοξία μπορούν να οριστούν ως δυο προσανατολισμοί μέσα στους οποίους τα άτομα, διατηρούν θετικές ή αρνητικές προσδοκίες σχετικά με μελλοντικές καταστάσεις που μπορούν να συμβούν (Lee et al., 1997· Peterson, 2000).

Η διάθεση της αισιοδοξίας όπως η βιβλιογραφία αναφέρει, συνδέεται με τη χρήση περισσότερων ενεργών στρατηγικών αντιμετώπισης καταστάσεων και με χαμηλότερα επίπεδα ψυχολογικής δυσφορίας, ώστε ο άνθρωπος να έχει σκοπό στη ζωή του (Tennen et al., 2002· Vickers & Vogeltanz, 2000). Η διάθεση της απαισιοδοξίας συνδέεται με μια σειρά από κακές καταλήξεις ευημερίας, όπως για παράδειγμα είναι η κατάθλιψη (Chang et al., 1997) και ο αυξανόμενος κίνδυνος αποτυχίας (Shulz et al., 1996). Επίσης, συνδέεται με την τάση για τη χρησιμοποίηση παθητικών ή και ακόμη μη ενεργητικών στρατηγικών που θα βοηθούσαν στην αντιμετώπιση των διαφόρων προβλημάτων (Scheier et al., 1986). Όπως έχει παρατηρηθεί δεν έχουν οριστεί με ακρίβεια οι παράγοντες που προβλέπουν τόσο τον βαθμό της αισιοδοξίας, όσο και αυτόν της απαισιοδοξίας και γι' αυτό τον λόγο χρειάζεται περαιτέρω έρευνα.

Μια ομάδα θεωρητικών φαίνεται να υποστηρίζει ότι η ηλικία, το φύλο, η μόρφωση, μπορεί να είναι σημαντικοί παράγοντες που σχετίζονται με την αισιοδοξία και την απαισιοδοξία. Στην αντίθετη μεριά φαίνεται ότι συγκεκριμένες μελέτες που έλαβαν χώρα σε ομάδες λευκών, Ασιατών και Ασιατο-αμερικανών, έδειξαν ότι οι πιο πάνω δημογραφικές μεταβλητές δεν έχουν άμεση σχέση με τη διάθεση της αισιοδοξίας ή τη διάθεση της απαισιοδοξίας (Chang, 1997· Shulz et al., 1996). Πέρα από τα δημογραφικά στοιχεία, έχει μελετηθεί κατά πόσο η θρησκεία μπορεί να καλλιεργήσει στο άτομο πεποιθήσεις και αξίες που βοηθούν τον άνθρωπο αν τις ακολουθήσει να καταφέρει να ξεπεράσει τις αντιξοότητες και να ακολουθεί μια αισιόδοξη διάθεση (Eckstein, 2000).

Διάφορες μελέτες ασχολήθηκαν με τον τρόπο τον οποίο ο άνθρωπος βλέπει και αντιλαμβάνεται τον Θεό. Οι Weigand και Weiss (2006) αναφέρουν ότι, οι άνθρωποι που βλέπουν τον Θεό ως ένα έντονα ελεγκτικό πρόσωπο, έχουν την τάση να είναι λιγότερο ικανοποιημένοι από τη ζωή τους. Την ίδια γραμμή ακολούθησαν και ο Steenwyk και οι συνεργάτες του (2010), τονίζοντας ότι, οι άνθρωποι που πιστεύουν σε ένα Θεό ο οποίος τους ελέγχει, έχουν τη διάθεση να αισθάνονται μεγαλύτερη απελπισία, κάτι το οποίο οδηγεί σε χαμηλά επίπεδα ικανοποίησης από τη ζωή.

Οι Sherkat και Finke (2002) δημιούργησαν μια θεωρία της θρησκείας, όπου αυτή βοήθησε στο να διαφανεί ο λόγος τον οποίο η πνευματική υποστήριξη θα πρέπει να συνδέεται με τις εικόνες που δημιουργεί ο άνθρωπος απέναντι στον Θεό, συγκεκριμένα υποστηρίζουν ότι «Η εμπιστοσύνη ενός ατόμου στις θρησκευτικές εξηγήσεις ενισχύεται στο βαθμό που οι άλλοι εκφράζουν την εμπιστοσύνη τους σε αυτές» (Sherkat et al., 2002). Συνεπώς, όλες οι παραπάνω θεωρίες υποστηρίζουν ότι η θρησκευτικότητα παίζει καθοριστικό ρόλο στην εμπιστοσύνη μεταξύ των ανθρώπων και στην επιστήμη.

1.4 Θρησκευτικότητα και Προ-κοινωνικές Συμπεριφορές

Τα αποτελέσματα από έρευνες έχουν δείξει ότι τα άτομα που έχουν μια άμεση και στενή σχέση με τον Θεό, έχουν την τάση να αποπνέουν ένα ιδιαίτερο αίσθημα αισιοδοξίας σχετικά με το μέλλον (Ciarrocchi et al., 2008· Mattis et al., 2009). Παράλληλα ο Bailey και οι συνεργάτες του (2007) σημειώνουν ότι η ικανοποίηση σε σχέση με τη ζωή του ανθρώπου μπορεί να προκύψει αν το άτομο επιτυγχάνει τους στόχους του. Αυτό σημαίνει ότι αν οι άνθρωποι πιστεύουν ότι είναι ικανοί να πετύχουν τους μελλοντικούς τους στόχους και να εμπλέκονται σε δραστηριότητες, τότε αισθάνονται και την ικανοποίηση από τη ζωή (Bailey et al., 2007).

Έχει παρατηρηθεί και μπορεί να θεωρηθεί δεδομένο ότι οι διάφορες θρησκευτικές οργανώσεις, πολύ συχνά με τον τρόπο και τα έργα τους φέρνουν τους ανθρώπους πιο κοντά με σκοπό να τους βοηθήσουν να γίνουν ενεργοί εθελοντές (Taniguchi & Thomas, 2011). Μέσα από τη συγκεκριμένη θρησκευτική αυτή πράξη, φαίνεται να προάγεται ο εθελοντισμός και η συμμετοχή των ατόμων σε θρησκευτικές ομάδες όπου μπορούν τα άτομα να αναπτύξουν τις δεξιότητες τους προσφέροντας ένα συγκεκριμένο έργο, μια εθελοντική εργασία (Taniguchi & Thomas, 2011). Ο εθελοντισμός όπως τονίζουν οι Taniguchi και Thomas (2011), αναγκάζει πολλές φορές τον άνθρωπο, να βγει έξω από τη ζώνη άνεσής του και να προσφέρει τη βοήθειά του σε ανθρώπους που έχουν διαφορετικές αντιλήψεις, διαφορετικό τρόπο ζωής κλπ. (Taniguchi & Thomas, 2011).

Προεκτείνοντας, αυτό που υποστηρίζεται είναι ότι οι εθελοντές, καλούνται να είναι περιεκτικοί και να ανέχονται το διαφορετικό, να δέχονται τον ξένο άνθρωπό και να είναι πρόθυμοι να δοκιμάζουν νέες ιδέες με σκοπό να προσφέρουν βοήθεια και να επιλύσουν διάφορα προβλήματα.

1.5 Θρησκευτικότητα και Εθελοντισμός

Πολλές θρησκείες τονίζουν ότι είναι αναγκαίο να παρέχεται βοήθεια σε ανήμπορους ανθρώπους, και πολλοί άνθρωποι εργάζονται εθελοντικά, με διαφορετικούς τρόπους, παίρνοντας δύναμη και έμπνευση από τη θρησκευτική τους πίστη (Wuthnow, 2004). Μέσα στη θρησκευτική κοινότητα, αυτό που διακρίνεται είναι ότι ο εθελοντισμός εκτιμάται συχνά, περισσότερο μέσα από τις δωρεές, αφού αυτές επιτρέπουν στα άτομα να ανταποκριθούν στα θρησκευτικά τους ιδανικά (Wuthnow, 2004). Έρευνες έδειξαν ότι τα μέλη της εκκλησίας είναι πιο πιθανό να είναι ενεργά μέλη σε κοσμικές εθελοντικές οργανώσεις σε σχέση με όσους δεν είναι μέλη της Εκκλησίας (Paxton et al., 2014). Προηγούμενη έρευνα επιβεβαίωσε την πιο πάνω θέση, τονίζοντας ότι υπάρχει μια θετική συσχέτιση μεταξύ της συμμετοχής των ατόμων σε εκκλησιαστικές υπηρεσίες και των ωρών που αφιερώνουν στον εθελοντισμό (Thoits & Hewitt, 2001). Επιπρόσθετα, φάνηκε ότι ο συχνότερος εκκλησιασμός (Campbell & Yonish, 2003) αλλά και το ψηλό εκπαιδευτικό επίπεδο συνδέονται με το υψηλότερο επίπεδο εθελοντισμού (Okun & Michel, 2006).

Αυτές οι ατομικές πτυχές όπως είναι η ιδιωτική ανάγνωση των Γραφών και η ιδιωτική προσευχή τείνουν να δημιουργούν μια εθελοντική συμπεριφορά στο άτομο (Loveland et al., 2005). Οι Reitsma (2006) και οι Bekkers και Schuyt (2008) ασχολήθηκαν εκτενέστερα στο ρόλο που διαδραματίζουν τα ατομικά θρησκευτικά χαρακτηριστικά σε σχέση με τον επίσημο εθελοντισμό και κατέληξαν στο συμπέρασμα ότι και οι ατομικές αλλά και οι συλλογικές θρησκευτικές πτυχές σχετίζονται με τον εθελοντισμό είτε αυτός μπορεί να είναι μέσα στο χώρο της Εκκλησίας είτε εκτός από τον χώρο της.

1.6 Παρούσα Έρευνα

Παρά την πληθώρα ερευνών, μέχρι στιγμής δεν έχει μελετηθεί η πολύ-παραγοντική σχέση της θρησκευτικότητας με τις προ-κοινωνικές συμπεριφορές όπως τήρηση των μέτρων κατά του COVID-19, η συμμετοχή σε εθελοντικές δράσεις, καθώς και η σχέση της θρησκευτικότητας με την αναζήτηση ελπίδας και σκοπού ζωής κατά την περίοδο της πανδημίας COVID-19.

Με την παρούσα κατάσταση που επικρατεί ανά το παγκόσμιο τα τελευταία δυο χρόνια, παρατηρούμε τις επιπτώσεις που επιφέρει η πανδημία Covid-19, στην καθημερινότητα και τη ζωή του ανθρώπου. Έχουν επηρεαστεί οι ανθρώπινες σχέσεις, η υγεία, παρατηρούνται ψυχολογικές και ψυχικές διαταραχές, κλονίστηκε η εμπιστοσύνη του ανθρώπου, η πίστη του, η προσφορά του στα κοινά. Ως εκ τούτου, η παρούσα έρευνα διερευνά για το πως η θρησκευτικότητα και η πνευματικότητα που έχει ο άνθρωπος επηρεάζει τις διάφορες πτυχές της ζωής του σε περιόδους κρίσης όπως αυτής της πανδημίας του Covid-19 σε ενήλικα άτομα μεταξύ 18- 60 ετών. Επιπλέον, η έρευνα εξετάζει κατά πόσο τα δημογραφικά στοιχεία του πληθυσμού, όπως είναι η ηλικία, το φύλο και το μορφωτικό επίπεδο επηρεάζουν το επίπεδο θρησκευτικότητας του ατόμου. Επιπρόσθετα, διερευνάται η στάση που έχει ένα θρησκευόμενο άτομο απέναντι στην τήρηση των προστατευτικών μέτρων για αναχαίτιση της πανδημίας Covid-19. Ακολούθως, διερευνώνται τα ερωτήματα αν τα θρησκευόμενα άτομα έχουν κάποια ελπίδα και αποβλέπουν σε ένα σκοπό ζωής και αν το θρησκευόμενο άτομο εμπλέκεται στον εθελοντισμό και στην προσφορά βοήθειας.

Τονίζεται επίσης ότι, η συγκεκριμένη μελέτη δεν είναι σημαντική μόνο από κοινωνικής σκοπιάς αλλά και από θεολογικής σημασίας. Η θρησκεία είναι ένα θέμα το οποίο προκαλεί ενδιαφέρον προς μελέτη, αφού από πολλούς θεωρείται ως μια προσωπική υπόθεση του καθενός με αποτέλεσμα να την προσαρμόζουν στα δικά τους θέλω και στις δικές τους ανάγκες. Η κάθε θρησκεία στο σύνολο της αποτελείται και εντάσσεται μέσα στο πλαίσιο της ευρύτερης κοινωνίας οπότε αυτομάτως θεωρείται και ως προσωπική υπόθεση του καθενός ξεχωριστά αλλά και ομαδική υπόθεση πολλών. Από θεολογικής απόψεως η θρησκεία μπορεί και είναι ατομική αλλά συγχρόνως είναι και συλλογική υπόθεση. Σε μια περίοδο κρίσεως, η οποία απασχολεί τον κάθε άνθρωπο που βρίσκεται σε αυτό τον πλανήτη, τουλάχιστον τα άτομα που θρησκευούν περισσότερο πρέπει να έχουν ως στόχο και σκοπό τη φροντίδα και του εαυτού τους, αλλά και τη φροντίδα του συνανθρώπου τους. Έτσι λοιπόν είναι εξίσου σημαντικό, να εξεταστεί και η θεολογικά και ο βαθμός με τον οποίο το άτομο αντιλαμβάνεται και βιώνει τη θρησκευτικότητα μέσα στην κοινωνία την οποία ζει. Όπως επίσης και τον τρόπο με τον οποίο μπορεί να ανταπεξέλθει σε δύσκολες καταστάσεις ένα άτομο το οποίο είναι περισσότερο θρησκευόμενο από ένα άλλο μη θρησκευόμενο άτομο σε μια αντίξοχη περίοδο.

Η υποβληθείσα μελέτη είναι πρωτότυπη και αναγκαία αφού μέσω αυτής θα ελεγχθεί για πρώτη φορά στην Κύπρο μια σημαντική πτυχή της ζωής του ανθρώπου, αυτής της θρησκευτικότητας και πως αυτή έχει επηρεαστεί ή και ακόμη επηρεάζει τον άνθρωπο στη σημερινή εποχή που ζούμε, σε μια εποχή αβεβαιότητας και αναδιοργάνωσης από τα όσα επιβάλλει η πανδημία Covid-19. Μπορεί κάποιος εύκολα να οδηγηθεί στο συμπέρασμα, με

τα όσα λέγονται, με τα όσα δημοσιεύονται, ότι τα άτομα που είναι πιο θρησκευόμενα αντιμετωπίζουν με ένα διαφορετικό τρόπο τις επιπτώσεις και συνέπειες της πανδημίας Covid-19 από τα άτομα που δεν είναι θρησκευόμενα. Επιπλέον, η έρευνα εστιάζει για στο πως τα θρησκευόμενα άτομα αντιμετωπίζουν μια κρίση και πως βλέπουν τη ζωή τους μετά το τέλος της πανδημίας του COVID-19.

Για να επιτευχθούν οι στόχοι της έρευνας τέθηκαν συγκεκριμένα ερευνητικά ερωτήματα και υποθέσεις, τα οποία θα παρουσιαστούν στο επόμενο κεφάλαιο.

ΚΕΦΑΛΑΙΟ 2: ΕΡΕΥΝΗΤΙΚΑ ΕΡΩΤΗΜΑΤΑ

2.1 Σκοπός της έρευνας

Η παρούσα έρευνα έχει ως κύριο σκοπό να διερευνήσει τον βαθμό με τον οποίο η θρησκευτικότητα μπορεί να επηρεάσει διάφορες πτυχές της ζωής του ατόμου. Επίσης, πέραν από τη διερεύνηση της επίδρασης της θρησκευτικότητας σε διάφορες πτυχές της ζωής του ατόμου, θα εξεταστεί, κατά πόσο η θρησκευτικότητα μπορεί να σχετίζεται με προ-κοινωνικές συμπεριφορές όπως είναι η τήρηση των υγειονομικών μέτρων για την αναχαίτιση της πανδημίας Covid-19, και τον βαθμό με τον οποίο ένα άτομο προσφέρει εθελοντισμό κατά την περίοδο αυτή.

Ερευνητικό ερώτημα 1: Κατά πόσο τα δημογραφικά χαρακτηριστικά: φύλο, ηλικία, μορφωτικό επίπεδο επηρεάζουν τη θρησκευτικότητα των ατόμων.

Ερευνητική υπόθεση 1.1: Οι γυναίκες θα δηλώνουν ψηλότερη θρησκευτικότητα από τους άντρες.

Ερευνητική υπόθεση 1.2: Τα μεγαλύτερα άτομα σε ηλικία θα δηλώνουν ψηλότερη θρησκευτικότητα.

Ερευνητική υπόθεση 1.3: Τα άτομα με χαμηλότερο μορφωτικό επίπεδο θα δηλώνουν ψηλότερη θρησκευτικότητα.

Ερευνητικό ερώτημα 2: Κατά πόσο η θρησκευτικότητα σχετίζεται με προ-κοινωνικές συμπεριφορές: **α)** τήρηση των υγειονομικών μέτρων κατά της πανδημίας Covid-19 και **β)** εθελοντισμός

Ερευνητικό ερώτημα 3: Κατά πόσο η θρησκευτικότητα συνδέεται με: **α)** το αίσθημα ελπίδας και **β)** τον σκοπό ζωής των ατόμων

Ερευνητική υπόθεση 3.1: Τα άτομα με πιο έντονη θρησκευτικότητα θα έχουν υψηλότερη βαθμολογία: **α)** τόσο στη κλίμακα τους αισθήματος ελπίδας και **β)** όσο και στην κλίμακα σκοπού ζωής

ΚΕΦΑΛΑΙΟ 3: ΜΕΘΟΔΟΛΟΓΙΑ

3.1 Δειγματοληπτική – Ποσοτική έρευνα

Η ποσοτική έρευνα έχει ως στόχο τη γενίκευση των αποτελεσμάτων, δηλαδή την περιγραφή μιας ή περισσότερων μεταβλητών του πληθυσμού που να εξηγήσει τις σχέσεις μεταξύ μεταβλητών. Για τον σκοπό αυτό, η παρούσα έρευνα χαρακτηρίζεται ως δειγματοληπτική έρευνα. Όπως αναφέρει ο Robson (2010), η δειγματοληπτική έρευνα χρησιμοποιεί μια διαδικασία συλλογής δεδομένων για να πάρει στοιχεία σχετικά με χαρακτηριστικά, στάσεις και απόψεις από ένα συγκεκριμένο πληθυσμό. Επειδή όμως η συγκέντρωση αυτών των πληροφοριών από ολόκληρο τον πληθυσμό είναι μια δύσκολη, χρονοβόρα, ακριβή και μερικές φορές αδύνατη διαδικασία, συλλέγονται πληροφορίες από ένα δείγμα του πληθυσμού και βασιζόμενοι στα δεδομένα (στοιχεία) που επιλέγηκαν, γίνεται η εξαγωγή των συμπερασμάτων. Το συγκεκριμένο είδος έρευνας χρησιμοποιείται για πολλές δεκαετίες στις κοινωνικές επιστήμες, αφού εξυπηρετεί ακαδημαϊκές ανάγκες και σκοπούς. Σημαντικά χαρακτηριστικά της δειγματοληπτικής έρευνας οφείλουν να είναι η αμεροληψία και η ακρίβεια στις μετρήσεις, ώστε να εξάγονται γενικευμένα και αξιόπιστα συμπεράσματα (Robson, 2010).

Η δειγματοληπτική έρευνα ακολουθεί μια ερευνητική στρατηγική. Ως εκ τούτου, σύμφωνα με τον Robson (2010) τα ιδιαίτερα και τυπικά χαρακτηριστικά μιας δειγματοληπτικής έρευνας είναι τα εξής:

- Χρήση ενός προκαθορισμένου, ποσοτικού σχεδίου
- Συλλογή ενός μικρού ποσού δεδομένων σε τυποποιημένη μορφή από ένα σχετικά μεγάλο αριθμό ατόμων
- Επιλογή αντιπροσωπευτικών δειγμάτων ατόμων από γνωστούς πληθυσμούς. (Robson, 2010).

Από τα πιο πάνω μπορούμε με επιφύλαξη να δώσουμε ένα ορισμό της δειγματοληπτικής έρευνας, λέγοντας ότι η δειγματοληπτική έρευνα είναι η διερεύνηση ενός συγκεκριμένου δείγματος, το οποίο αναλύεται με τη στατιστική μέθοδο, με σκοπό να διερευνηθούν, να διεξαχθούν και να απαντηθούν συγκεκριμένα ερευνητικά ερωτήματα και να εξαχθούν συμπεράσματα για το δείγμα που συμμετείχε στην έρευνα.

3.2 Χρήση ερωτηματολογίου

Για τη διεξαγωγή μιας δειγματοληπτικής έρευνας, κύρια μέθοδος συλλογής δεδομένων είναι η συμπλήρωση ερωτηματολογίου με κλίμακες αυτό-αναφορών, τα οποία σχεδιάστηκαν για τους σκοπούς της έρευνας. Τα ερωτηματολόγια μπορούν να αποσταλούν μέσω τυπικού ή ηλεκτρονικού ταχυδρομείου, και να απαντηθούν από τους συμμετέχοντες είτε γραπτά, είτε ηλεκτρονικά, είτε μέσω τηλεφωνικής επικοινωνίας με τον ερευνητή. Το ερωτηματολόγιο θα πρέπει να είναι με τέτοιο τρόπο σχεδιασμένο, ώστε να μην είναι πολύπλοκο, όπως και να δημιουργηθεί με ελεγχόμενο τρόπο, όπου ο συμμετέχοντας να έχει χαμηλότερες πιθανότητες να αλλοιώσει τις απαντήσεις του (Robson, 2010).

Στην παρούσα έρευνα επικεντρωθήκαμε στη διερεύνηση χαρακτηριστικών και στάσεων σε δείγμα του ενήλικου κυπριακού πληθυσμού, κατά την περίοδο της πανδημίας, όπου οι επιπτώσεις της πανδημίας Covid-19 πιθανόν να επηρέασαν διάφορες πτυχές της ζωής των Κυπρίων. Επιπλέον, για τη συλλογή δεδομένων χρησιμοποιήθηκε ένα ερωτηματολόγιο με κλίμακες αυτό-αναφοράς, το οποίο σχεδιάστηκε για να μετρήσει διάφορα δημογραφικά χαρακτηριστικά και τη σχέση της θρησκευτικότητας, με τα μέτρα προστασίας του COVID-19, τον εθελοντισμό, τον σκοπό και την ελπίδα ζωής. Το ερωτηματολόγιο της έρευνας στάλθηκε μέσω ηλεκτρονικού ταχυδρομείου στους συμμετέχοντες, και απαντήθηκε ηλεκτρονικά. Οι απαντήσεις στα ερωτηματολόγια ήταν ανώνυμες.

3.3 Σχεδιασμός της έρευνας

Τα δεδομένα στα οποία βασίζεται η παρούσα μελέτη, είναι μέρος μιας μεγαλύτερης έρευνας, με το όνομα 'International and Multidimensional Perspectives of the Impact of Covid-19 Project', στο οποίο συμμετείχαν επιστημονικές ομάδες από 69 χώρες, με σκοπό να εξετάσει τον αντίκτυπο της πανδημίας Covid-19 και πως διαμορφώθηκαν οι αντιλήψεις και εμπειρίες των νέων και ενηλίκων ανθρώπων σε πληθυσμό των 69 συμμετεχόντων χωρών. Η παγκόσμια διαδικτυακή αυτή έρευνα που απευθυνόταν σε συμμετέχοντες των 69 εμπλεκόμενων χωρών που απάντησαν το ίδιο ερωτηματολόγιο, το οποίο περιείχε ακριβώς τις ίδιες ερωτήσεις μεταφρασμένες στη μητρική γλώσσα κάθε χώρας. Με τη χρήση των ίδιων ερωτημάτων/μεταβλητών σε κάθε χώρα, είναι εφικτή η συγχώνευση των δεδομένων. Σημαντικό στοιχείο στον σχεδιασμό της έρευνας είναι η κάθε χώρα που συμμετείχε στην έρευνα να μπορεί να χρησιμοποιήσει τα δεδομένα που συλλέχθηκαν και από άλλες χώρες, κάτι το οποίο θα βοηθήσει στη διαδικασία γενίκευσης των αποτελεσμάτων και συγκρίσεων

σε θέματα κουλτούρας. Η Θεολογική Σχολή της Εκκλησίας της Κύπρου, με επικεφαλής την Αναπληρώτρια Καθηγήτριας Αναπτυξιακής Ψυχολογίας Όλγα Σολομώντος Κουντούρη, τις καθηγήτριες Ιουλία Τελεβάντου και Μαρία Πετρίδου, και τον τεταρτοετή φοιτητή Μάριο Ασσιώτη, αποτελούν την ερευνητική ομάδα της Κύπρου.

Η παρούσα έρευνα αξιοποίησε μόνο τα δεδομένα που συλλέχθηκαν διαδικτυακά από τον ενήλικο πληθυσμό της Κύπρου.

3.4 Συμμετέχοντες

Στην έρευνα συμμετείχαν συνολικά 382 ενήλικες Ελληνοκύπριοι πολίτες (59.5% γυναίκες και άνδρες) που διέμεναν στην Κύπρο ηλικίας 18 ως 65 ετών. Για τους σκοπούς της έρευνας δημιουργήθηκαν τέσσερις (4) ηλικιακές: α) 18-25 ετών (n=50), β) 26-35 ετών (n=98), γ) 36-49 (n=103) και δ) άνω των 50 ετών (n=131) (Βλ. πίνακα 3.1). Η πλειοψηφία των συμμετεχόντων ήταν Χριστιανοί Ορθόδοξοι (81.2%), ενώ οι υπόλοιποι συμμετέχοντες δήλωσαν άθεοι (3.7%), ενώ μικρότερο ποσοστό (0.5%) δήλωσαν καθολικοί (Βλ. πίνακα 3.2). Όσον αφορά το επίπεδο εκπαίδευσης, η πλειοψηφία ολοκλήρωσε μεταπτυχιακές σπουδές (Βλ. πίνακα 3.3). Η συμμετοχή στην έρευνα ήταν ανώνυμη και εθελοντική και οι συμμετέχοντες είχαν την ευχέρεια να αποσυρθούν από την έρευνα ανά πάσα στιγμή, χωρίς να έχουν κάποιο κόστος

Πίνακας 3.1: Κατηγοριοποίηση δείγματος έρευνας ανά ηλικία

	Συχνότητα	Ποσοστό	Έγκυρο ποσοστό	Αθροιστικό ποσοστό
18-25	50	13.1	13.1	13.1
26-34	98	25.7	25.7	38.7
35-49	103	27.0	27.0	65.7
>=50	131	34.3	34.3	100.0
Σύνολο	382	100.0	100.0	

Πίνακας 3.2. Κατηγοριοποίηση θρησκευμάτων στο δείγμα

	Συχνότητα	Ποσοστό	Έγκυρο ποσοστό	Αθροιστικό ποσοστό
Χριστιανοί	310	81.2	95.1	95.1
Ορθόδοξοι				
Καθολικοί	2	.5	.6	95.7
Άθεοι	14	3.7	4.3	100.0
Σύνολο	326	85.3	100.0	
Ελλιπή	Σύστημα	56	14.7	
Σύνολο	382	100.0		

Πίνακας 3.3. Μορφωτικό Επίπεδο συμμετεχόντων (άνω των 26 ετών)

	Συχνότητα	Ποσοστό	Έγκυρο ποσοστό	Αθροιστικό ποσοστό
Γυμνάσιο/Λύκειο	32	9.6	11.6	11.6
Πανεπιστήμιο	98	29.5	35.5	47.1
Μάστερ	120	36.1	43.5	90.6
Διδακτορικό	26	7.8	9.4	100.0
Σύνολο	276	83.1	100.0	
Ελλιπή	99.00	56	16.9	
Σύνολο	332	100.0		

3.5 Δεοντολογία

Σημαντικό κριτήριο για τη διεξαγωγή της έρευνας, ήταν η διασφάλιση της εμπιστευτικότητας κατά τη συμπλήρωση του ερωτηματολογίου, έτσι λοιπόν ακολουθήθηκαν οι απαραίτητες αρχές δεοντολογίας και της ηθικής. Επίσης, οι συμμετέχοντες ενημερώνονταν στην αρχή του ερωτηματολογίου για τον σκοπό και τη φύση της έρευνας, για την εθελοντική τους συμμετοχή στην έρευνα και είχαν την ευκαιρία να ρωτήσουν σχετικές ερωτήσεις και απορίες για τον σκοπό της έρευνας. Επιπλέον, οι συμμετέχοντες ενημερώνονταν για την εμπιστευτικότητα και την εχεμύθεια στη διαχείριση των απαντήσεων τους βάσει του πρωτοκόλλου για προστασία προσωπικών και ευαίσθητων δεδομένων (GDPR). Στη συνέχεια των πληροφοριών αυτών οι συμμετέχοντες έδιναν τη γραπτή συγκατάθεση τους (Βλ. Παράρτημα Α). Για να διασφαλιστεί η προστασία των

προσωπικών δεδομένων, οι ερευνητές χρησιμοποίησαν ένα μοναδικό κωδικό για κάθε συμμετέχοντα, ώστε οι απαντήσεις να είναι ανώνυμες και να μην μπορεί να γίνει ταυτοποίηση των προσωπικών στοιχείων του κάθε συμμετέχοντα. Επίσης, όσοι συμμετέχοντες επιθυμούσαν να λάβουν τα αποτελέσματα της έρευνας μετά την ολοκλήρωση της, είχαν την ευκαιρία να συμπληρώσουν το προσωπικό τους ηλεκτρονικό ταχυδρομείο όπου θα τους αποσταλούν τα γενικά αποτελέσματα της έρευνας, χωρίς να υπάρχουν ονομαστικά στοιχεία και ατομικά αποτελέσματα. Η συμμετοχή στην έρευνα ήταν σε εθελοντική βάση και δεν δόθηκε στους συμμετέχοντες κανένα κίνητρο ή αποζημίωση για να εξασφαλιστεί η συμμετοχή τους.

Όλες οι απαντήσεις του ερωτηματολογίου, δόθηκαν σε ηλεκτρονική μορφή, μέσω ασφαλισμένης ηλεκτρονικής πλατφόρμας. Πρόσβαση στα δεδομένα είχαν μόνο οι ερευνητές της συγκεκριμένης έρευνας, μέσω μοναδικού κωδικού πρόσβασης και η βάση δεδομένων ήταν αποθηκευμένη σε ασφαλισμένο ηλεκτρονικό υπολογιστή της Θεολογικής Σχολής Εκκλησίας Κύπρου.

3.6 Διαδικασία συλλογής δεδομένων του δείγματος

Για την εξασφάλιση της διαδικασίας συλλογής δεδομένων από ικανοποιητικό δείγμα πληθυσμού επιλέχθηκε η μέθοδος χιονοστιβάδας για την τυχαία δειγματοληψία του πληθυσμού. Η μέθοδος της δειγματοληψίας χιονοστιβάδας (snowball sampling) βασίζεται στην αρχή ότι, οι αναφορές των ατόμων του δείγματος γίνονται μεταξύ των ατόμων που μοιράζονται κάποια κοινά χαρακτηριστικά ή γνωρίζουν άλλους με παρόμοια (peers). Αρχικά, προσεγγίζονται κάποια άτομα που λειτουργούν ως «σπόροι» (seeds), δηλαδή δίνουν πληροφορίες επικοινωνίας (τηλέφωνα, ονόματα, διευθύνσεις) άλλων ατόμων που ανήκουν στον ίδιο υπο-πληθυσμό και που υιοθετούν τις ίδιες συμπεριφορές (Πύλλη, 2012). Η μέθοδος χιονοστιβάδας επιλέχθηκε, λόγω του ότι η συλλογή δεδομένων για την παρούσα έρευνα έγινε κατά την περίοδο όπου υπήρχαν απαγορευτικά μέτρα κυκλοφορίας για αναχαίτηση της πανδημίας COVID-19, και κρίθηκε ως η πιο κατάλληλη για συλλογή μεγάλου αντιπροσωπευτικού δείγματος σε περιόδους κρίσης.

Αρχικά έγινε ατομική επικοινωνία για ενημέρωση της έρευνας μέσω ηλεκτρονικού ταχυδρομείου στον ευρύτερο κύκλο των ερευνητών. Ακολούθως, έγινε ενημέρωση για την έρευνα στο προσωπικό και στους φοιτητές της Θεολογικής Σχολής Εκκλησίας Κύπρου, και οι ίδιοι εθελοντικά προώθησαν τον ηλεκτρονικό σύνδεσμο για συμπλήρωση του ερωτηματολογίου στον ευρύτερο κύκλο τους. Επιπρόσθετες ενημερώσεις έγιναν σε άλλα ακαδημαϊκά ιδρύματα της Κύπρου όπως το Πανεπιστήμιο Κύπρου και το Ευρωπαϊκό

Πανεπιστήμιο Κύπρου. Επιπλέον, έγινε ανακοίνωση για τη συμμετοχή στην έρευνα στα μέσα κοινωνικής δικτύωσης, ενώ η ανακοίνωση και ο σύνδεσμος για συμπλήρωση του ερωτηματολογίου αναρτήθηκε σε διάφορες ομάδες και σελίδες στο Facebook όπως σε διάφορα γκρουπ και σελίδες και συγκεκριμένα στα: «Θεολογική Σχολή Εκκλησίας Κύπρου/ Church of Cyprus, Theology School», «Ορθόδοξος Θρησκευτικός Όμιλος, Πανεπιστημίου Κύπρου», «Ερωτηματολόγια (Συγκέντρωση Απαντήσεων», «Γεσύ πάμε μαζί», «Coronavirus Cy», «Γονείς και Παιδί», «Covid-19 Cyprus», «Coronavirus Cyprus»)), «Τα νέα της Κύπρου», «Όλα όσα συμβαίνουν στην Κύπρο».

3.7 Χρόνος και διάρκεια έρευνας

Η χορήγηση του ερωτηματολογίου ηλεκτρονικά έγινε από την 1^η Μαρτίου 2021 έως την 28^η Φεβρουαρίου 2022, δηλαδή διάρκειας ενός έτους, όπου η πανδημία Covid-19 και τα μέτρα προστασίας άλλαζαν διαρκώς.

Θα πρέπει να αναφερθεί ότι η συλλογή του δείγματος διήρκησε μεγάλη περίοδο, λόγω πρακτικών δυσκολιών στην συλλογή δεδομένων λόγω της πανδημίας. Επιπλέον, η μεγάλη διάρκεια της έρευνας, εγγυάται στο γεγονός ότι οι ερευνητές ήθελαν να συλλέξουν δεδομένα σε διαφορές φάσεις και μεταλλάξεις της πανδημίας COVID-19, ώστε να μελετηθούν εις βάθος οι επιπτώσεις στη ζωή των ατόμων.

3.8 Εργαλεία

Για τη διεξαγωγή της έρευνας έχει σχεδιαστεί ερωτηματολόγιο με 238 ερωτήσεις αυτό-αναφοράς. Το ερωτηματολόγιο ήταν χωρισμένο σε τέσσερα (4) μέρη: **(α)** Τα δημογραφικά στοιχεία με ερωτήσεις πολλαπλής επιλογής, ερωτήσεων «ΝΑΙ-ΟΧΙ» και συμπλήρωση κενών. **(β)** Το δεύτερο μέρος εξέτασε την εμπειρία των ατόμων κατά την πανδημία COVID-19 και τη τήρηση μέτρων, με ερωτήσεις σε βαθμιαία κλίμακα (Likert scale). **(γ)** Το τρίτο μέρος αφορούσε τη συνεισφορά του ατόμου στην οικογένεια και στην ευρύτερη κοινότητα με ερωτήσεις σε βαθμιαία κλίμακα (Likert scale). **(δ)** Το τέταρτο και τελευταίο μέρος εξέταζε άλλες στάσεις και ψυχολογικά χαρακτηριστικά των ατόμων με διαβαθμισμένα ερωτήματα (Likert scale). Το ερωτηματολόγιο έχει μεταφραστεί στα Ελληνικά, από ομάδα 4 ερευνητών (2 Ελλαδιτών, 1 Κύπριου και μιας Βουλγάρας). Όλοι οι ερευνητές είχαν ευχέρεια στην Ελληνική και Αγγλική γλώσσα και εμπειρία μετάφρασης ερωτηματολογίων και στη διεξαγωγή ερευνών. Όταν μεταφράστηκαν οι κλίμακες έγιναν 2 διαδικτυακές συναντήσεις για να εξεταστούν οι δηλώσεις μια προς μια ώστε να δίνουν το

νόημα και να είναι κατανοητά στα Ελληνικά (Βλ. Παράρτημα Α). Το ερωτηματολόγιο δόθηκε σε καθηγητή Ελληνικής Φιλολογίας για να διορθώσει γλωσσικά και συντακτικά λάθη. Τέλος οι ερευνητές συμπλήρωσαν το ερωτηματολόγιο και έδωσαν ανατροφοδότηση. Έχει σχεδιαστεί και βασιστεί στην τεχνολογία της Qualtrics και αποτελείται από 14 σελίδες.

Όλοι οι τομείς που εξετάζονται, βασίζονται σε συγκεκριμένες κλίμακες και οι ερωτήσεις αλλά και οι απαντήσεις σχεδιάστηκαν με τέτοιο τρόπο που εξυπηρετούν τις κλίμακες αυτές. Για τον σκοπό της παρούσας έρευνας δεν χρησιμοποιήθηκαν όλες οι κλίμακες του ερωτηματολογίου, αλλά επιλέχθηκαν τα μέρη που αφορούν τη θρησκευτικότητα του ατόμου, την τήρηση των προστατευτικών μέτρων απέναντι στην πανδημία Covid-19, τις στάσεις ζωής του ατόμου και τον σκοπό που έχει για τη ζωή του και τέλος τον εθελοντισμό που προσφέρει το άτομο στην κοινωνία την οποία ζει.

3.8.1 Κλίμακα: Θρησκευτικότητα: Οι Τέσσερις Βασικές Διαστάσεις της Θρησκευτικότητας (4BDR) (The Four Basic Dimensions of Religiousness scale, 4BDR Saroglou et al., 2011)

Η θρησκευτικότητα αξιολογήθηκε με τη χρήση της κλίμακας «Οι Τέσσερις Βασικές Διαστάσεις της Θρησκευτικότητας (4BDR) (The Four Basic Dimensions of Religiousness scale)». Πρόκειται για μια κλίμακα αυτοαναφοράς που στόχο έχει τη μέτρηση των τεσσάρων βασικών διαστάσεων της θρησκευτικότητας (πίστη, δεσμός, συμπεριφορά και ανήκειν). Οι τέσσερις αυτές διαστάσεις αναφέρονται αντίστοιχα στις τέσσερις συνιστώσες της θρησκείας, οι οποίες είναι, οι πεποιθήσεις, τα συναισθήματα/οι πρακτικές, οι ηθικοί κανόνες και η ομάδα/κοινότητα. Ολόκληρη η κλίμακα αποτελείται από 12 δηλώσεις. Οι συμμετέχοντες δηλώνουν τον βαθμό στον οποίο συμφωνούν με καθεμία από τις δηλώσεις αυτές, χρησιμοποιώντας μια κλίμακα τύπου Likert με πέντε επίπεδα με 1 = 'Διαφωνώ απόλυτα' έως 5 = 'Συμφωνώ απόλυτα'. Η κλίμακα περιλαμβάνει δηλώσεις, όπως «Στη θρησκεία μου απολαμβάνω ότι ανήκω σε μια ομάδα/ κοινότητα», «Όταν έχω ένα ηθικό δίλημμα η θρησκεία μου με βοηθάει να πάρω μια απόφαση», «Αισθάνομαι αφοσιωμένος-η στη θρησκεία μου επειδή με βοηθάει να έχω σκοπό στη ζωή μου». Το εύρος της συνολικής βαθμολογίας στην κλίμακα, κυμαίνεται από 5 (χαμηλή ικανοποίηση) μέχρι 25 (υψηλή ικανοποίηση) σε βαθμούς.

Στην παρούσα έρευνα υπάρχει υψηλή συσχέτιση μεταξύ των υπό-κλιμάκων του ερωτηματολογίων σχετικά με τη πίστη ($r = .95, p < .001$), δεσμός ($r = .96, p < .001$) συμπεριφορά ($r = .96, p < .001$), και ανήκειν ($r = .95, p < .001$), με το συνολικό σκορ

θησκευτικότητας. Η εσωτερική εγκυρότητα είναι πολύ υψηλή στο δείγμα μας για όλους τους παράγοντες της θρησκευτικότητας και συγκεκριμένα για τον παράγοντα 'πίστη' ($\alpha = .98$), για τον παράγοντα 'δεσμός' ($\alpha = .94$), για τον παράγοντα 'συμπεριφορά' ($\alpha = .95$) και τον παράγοντα 'του ανήκειν' ($\alpha = .93$).

3.8.2 Κλίμακα: Τήρηση των προστατευτικών μέτρων κατά του Covid-19 , *Experiences Related to Covid-19 scale (Skinner et al., 2020)*

Πρόκειται για μια κλίμακα αυτό-αναφοράς που στόχο έχει τη μέτρηση της υιοθεσίας και της ακολουθίας των σχετικών πρακτικών κατά την περίοδο της πανδημίας Covid-19 και δημιουργήθηκε για τον σκοπό της παρούσας έρευνας. Η κλίμακα αποτελείται από 13 δηλώσεις. Οι συμμετέχοντες δηλώνουν τον βαθμό στον οποίο συμφωνούν με καθεμία από τις προτάσεις αυτές χρησιμοποιώντας μια 5βθμη κλίμακα τύπου Likert 1 = 'Διαφωνώ πολύ' ως 5= 'Συμφωνώ πολύ'. Η κλίμακα περιλαμβάνει δηλώσεις όπως: «Να πλένω συχνά τα χέρια μου», «Να ακούω τους ειδικούς και να λαμβάνω πληροφόρηση για τον κορονοϊό», «Να κρατάω απόσταση από τους άλλους (τουλάχιστον ενάμισι μέτρο) όταν είμαι εκτός σπιτιού». Επομένως, το πιθανό εύρος της συνολικής βαθμολογίας στην κλίμακα, κυμαίνεται από 5 (χαμηλή ακολουθία μέτρων) μέχρι 25 (υψηλή ακολουθία των μέτρων). Στην παρούσα έρευνα υπάρχει υψηλή αξιοπιστία μεταξύ των ερωτήσεων ($\alpha = .91$)

3.8.3 Κλίμακα: Αίσθημα Ελπίδας και σκοπός ζωής. *Hearth of Hope Scale (Herth, 1998)*

Το αίσθημα ελπίδα και σκοπού ζωής αξιολογήθηκε με την κλίμακα hearth of hope. Είναι μια κλίμακα αυτό- αναφοράς που αποτελείται από 27 προτάσεις και χωρίζεται σε δυο παράγοντες, το αίσθημα ελπίδας με 13 δηλώσεις και τον σκοπό ζωής που αποτελείται από 14 δηλώσεις. Η κλίμακα περιλαμβάνει δηλώσεις, όπως «Σε περιόδους αβεβαιότητας, συνήθως περιμένω τα καλύτερα», «Αν κάτι μπορεί να πάει στραβά για μένα, θα πάει» για το αίσθημα ελπίδας και δηλώσεις, όπως «Έχω ένα σκοπό στη ζωή μου», «Γνωρίζω ποια είναι η πορεία που πρόκειται να ακολουθήσω στη ζωή μου» για τον σκοπό ζωής. Οι συμμετέχοντες δηλώνουν τον βαθμό στον οποίο συμφωνούν με καθεμία από τις προτάσεις αυτές, χρησιμοποιώντας μια 5βθμη κλίμακα τύπου Likert με 1 = Διαφωνώ απόλυτα' ως 5= Συμφωνώ απόλυτα'. Το εύρος της συνολικής βαθμολογίας στην κλίμακα κυμαίνεται από 5 (χαμηλό αίσθημα ελπίδας) μέχρι και 25 (υψηλό αίσθημα ελπίδας). Όσον αφορά την εσωτερική εγκυρότητα ήταν πολύ υψηλή στην υπο-κλίμακα για το αίσθημα ελπίδας ($\alpha = .90$), και πολύ καλή για την υπο-κλίμακα του σκοπού ζωής ($\alpha = .81$).

3.8.4 Κλίμακα: Συμμετοχή σε εθελοντικές δραστηριότητες (*Volunteer Functions Inventory (VFI) Clary et.,al 1998*)

Η εμπλοκή σε εθελοντικές δραστηριότητες αξιολογήθηκε με την Κλίμακα Εθελοντισμού η οποία είναι κλίμακα αυτό-αναφοράς που στοχεύσει στην αξιολόγηση της συνεισφοράς των συμμετεχόντων τόσο στην οικογένεια, όσο και στην κοινότητα, προσδιορίζοντας τον χρόνο και τις ώρες που αφιερώνει σε αυτά ο συμμετέχοντας. Η κλίμακα αποτελείται από 6 προτάσεις. Οι συμμετέχοντες δηλώνουν τον βαθμό στον οποίο αφιερώνουν χρόνο, με καθεμία από τις προτάσεις αυτές χρησιμοποιώντας μια 5βθμη κλίμακα τύπου Likert, με 1 = '0 ώρες εθελοντισμού' έως 5 = '6 ή περισσότερες ώρες' εθελοντισμού. Η κλίμακα περιλαμβάνει δηλώσεις όπως: «Να προσφέρετε εθελοντισμό ή να κάνετε κάτι χωρίς αμοιβή για να κάνετε την κοινότητα σας καλύτερη», «Να βοηθήσετε φίλους ή γείτονες», «Να συντονίζετε μια ομάδα ή έναν οργανισμό τους τελευταίους 12 μήνες». Επομένως, το πιθανό εύρος της συνολικής βαθμολογίας στην κλίμακα, κυμαίνεται από 5 (χαμηλή συμμετοχή στον εθελοντισμό) μέχρι 30 (υψηλή συμμετοχή στον εθελοντισμό). Η εσωτερική αξιοπιστία των ερωτήσεων ήταν πολύ ικανοποιητική ($\alpha = .79$)

3.9 Στατιστική Ανάλυση

Για τη στατιστική ανάλυση των δεδομένων, χρησιμοποιήθηκε το στατιστικό πρόγραμμα SPSS, 27^η έκδοση. Συγκεκριμένα, για να εξεταστούν οι δημογραφικές πληροφορίες του δείγματος χρησιμοποιήθηκαν αναλύσεις περιγραφικής στατιστικής. Επιπλέον, για να διερευνηθούν οι διαφορές ανάμεσα σε φύλο χρησιμοποιήθηκε η ανάλυση T-test ανεξάρτητων δειγμάτων. Για να εξεταστεί η επίδραση του φύλου και του εκπαιδευτικού επιπέδου στην θρησκευτικότητα χρησιμοποιήθηκε η στατιστική ανάλυση 2-way ANOVA (Factorial ANOVA), με ανεξάρτητες μεταβλητές το φύλο και το μορφωτικό επίπεδο και εξαρτημένη μεταβλητή το επίπεδο συνολικής θρησκευτικότητας. Τέλος, για να διερευνηθεί η υπόθεση σχετικά με τη σχέση μεταξύ της θρησκευτικότητας, μέτρων προστασίας Covid-19, προ-κοινωνικών συμπεριφορών (π.χ. εθελοντισμού), καθώς άλλων ψυχολογικών χαρακτηριστικών (π.χ. σκοπός ζωής και ελπίδα) χρησιμοποιήθηκαν ξεχωριστές συσχετιστικές αναλύσεις.

ΚΕΦΑΛΑΙΟ 4: ΑΠΟΤΕΛΕΣΜΑΤΑ

4.1 Θρησκευτικότητα και Δημογραφικά χαρακτηριστικά

Στην συγκεκριμένη κατηγορία εξετάζονται κατά πόσο τα δημογραφικά χαρακτηριστικά όπως: το φύλο, η ηλικία, το μορφωτικό επίπεδο, επηρεάζουν τη θρησκευτικότητα των ατόμων. Για να εξεταστεί το πιο πάνω τέθηκαν συγκεκριμένες υποθέσεις όπως αντίστοιχα: οι γυναίκες δηλώνουν ψηλότερη θρησκευτικότητα από τους άντρες, τα μεγαλύτερα άτομα σε ηλικία δηλώνουν ψηλότερη θρησκευτικότητα, τα άτομα με χαμηλότερο μορφωτικό επίπεδο δηλώνουν ψηλότερη θρησκευτικότητα.

4.1.1 Θρησκευτικότητα και φύλο

Για να εξεταστεί κατά πόσο υπάρχει διαφορά φύλου στη θρησκευτικότητα, χρησιμοποιήθηκε η ανάλυση T-test ανεξάρτητων δειγμάτων. Η ανάλυση έδειξε ότι, παρόλο που οι άντρες φαίνονται να έχουν υψηλότερα επίπεδα θρησκευτικότητας σε σχέση με τις γυναίκες, η διαφορά αυτή δεν ήταν στατιστικά σημαντική $t(196.1) = 1.84, p > 0.05, p > 0.05$. (βλ. Πίνακα 4.1)

Πίνακας 4.1 Αποτελέσματα T-test Διαφορές μέσω των όρων αντρών και γυναικών στο επίπεδο θρησκευτικότητας

Φύλο	Μέσος Όρος		T	df	p-value
	Μέσος Όρος	Τυπική Απόκλιση			
Άντρες (n=97)	3.98	1.04	1.84	196.12	.67
Γυναίκες (n=151)	3.74	.98			

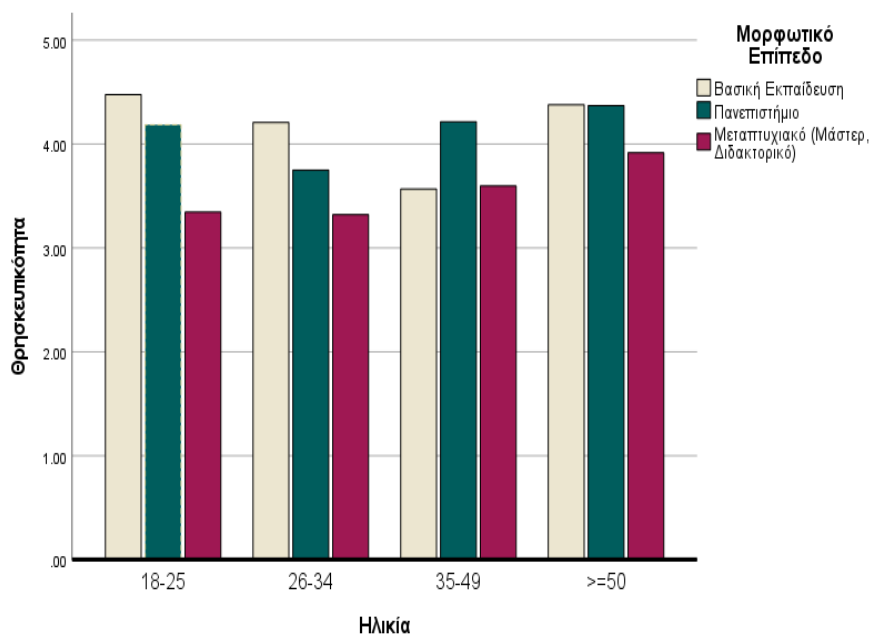
4.1.2 Θρησκευτικότητα, ηλικία και μορφωτικό επίπεδο

Για να εξεταστεί κατά πόσο υπάρχει διαφορά στην ηλικία και στο μορφωτικό επίπεδο σχετικά με τον βαθμό θρησκευτικότητας χρησιμοποιήθηκε η ανάλυση 2-way Factorial ANOVA. Η ανάλυση έδειξε ότι υπάρχει κύρια επίδραση της ηλικίας στη θρησκευτικότητα και στατιστική διαφορά μεταξύ των τεσσάρων ηλικιακών ομάδων $F(3,249)= 6.58, p<.001$. Πιο συγκεκριμένα η ηλικιακή ομάδα 26-34 έχουν χαμηλότερο επίπεδο θρησκευτικότητας ($M.O = 3.51, T.A = 1.04$), συγκριτικά με την ηλικιακή ομάδα 18-25 ($M.O = 4.08, T.A = .98$) και τα άτομα άνω των 50 ετών ($M.O= 4.22, T.A = .86$). Αντίθετα, στα άτομα ηλικίας 35-49 δε διαφέρει σημαντικά το επίπεδο θρησκευτικότητας στατιστικά από τα άτομα ηλικίας 26-34 ετών ($M.O=3.77, T.A=.98$).

Επιπλέον υπάρχει στατιστικά σημαντική κύρια επίδραση του μορφωτικού επιπέδου ως προς τα επίπεδα θρησκευτικότητας τους $F(2, 248)= 8.20, p<.001$. Πιο συγκεκριμένα, άτομα που κατέχουν μεταπτυχιακό ή διδακτορικό τίτλο σπουδών έχουν χαμηλότερο επίπεδο στη θρησκευτικότητα τους ($M. O = 3.52, T. A = 1.05$), συγκριτικά με άτομα που είχαν ολοκληρώσει τη λυκειακή εκπαίδευση ($M. O = 4.22, T. A = .86$) ή είναι κάτοχοι πτυχίου ($M. O = 4.13, T. A = .86$).

Σε σχέση με την αλληλεπίδραση μεταξύ ηλικίας και μορφωτικού επιπέδου, η ανάλυση κατέδειξε ότι τα άτομα ηλικίας 26-34 ετών, οι οποίοι είναι κάτοχοι μεταπτυχιακών ή διδακτορικών τίτλων παρουσιάζουν το χαμηλότερο επίπεδο θρησκευτικότητας (βλ. Γράφημα 1).

Γράφημα 1. Αποτελέσματα Factorial ANOVA- Αλληλεπίδραση ηλικίας και μορφωτικού επιπέδου στη θρησκευτικότητα

4.2 Θρησκευτικότητα και προ-κοινωνικές συμπεριφορές

Στην κατηγορία αυτή εξετάζεται αν η θρησκευτικότητα σχετίζεται με προ-κοινωνικές συμπεριφορές όπως: την τήρηση των υγειονομικών μέτρων κατά της πανδημίας Covid-19, τον εθελοντισμό.

Για τη διερεύνηση των σχέσεων θρησκευτικότητας και προ-κοινωνικών συμπεριφορών έγιναν οι πιο κάτω αναλύσεις.

4.2.1 Τήρηση των προστατευτικών μέτρων

Όσο αφορά την τήρηση των προστατευτικών μέτρων έχει βρεθεί στατιστική σημαντική θετική συσχέτιση με τη θρησκευτικότητα ($r=.95, p<.001$). Αναλυτικότερα φαίνεται ότι, όσο πιο πολύ θρησκευόμενο είναι έναν άτομο τόσο πιθανότερο ήταν να τηρεί τα προστατευτικά μέτρα (βλ. Πίνακα 4.2)

Πίνακας 4.2. Συσχετίσεις μεταξύ θρησκευτικότητας και θετικών προ- κοινωνικών συμπεριφορών (τήρηση μέτρων του Covid-19 και εθελοντισμός)

	Θρησκευτικότητα		
		Τήρηση Μέτρων	Εθελοντισμός
Θρησκευτικότητα	--	.95**	.22**
Τήρηση μέτρων	.95**	--	--
Εθελοντισμός	.22**	--	--

* $p < .005$, ** $p < .001$

4.2.2 Εθελοντισμός

Σχετικά με την παράμετρο του εθελοντισμού, έχει βρεθεί ότι έχει θετική στατιστική σημαντική συσχέτιση με την θρησκευτικότητα ($r=.22$, $p<.001$). Ως εκ τούτου, άτομα με υψηλότερη θρησκευτικότητα, τείνουν να εμπλέκονται σε εθελοντικές δραστηριότητες (βλ. Πίνακα 4.2).

Πίνακας 4.2. Συσχετίσεις μεταξύ θρησκευτικότητας και θετικών προ- κοινωνικών συμπεριφορών (τήρηση μέτρων του Covid-19 και εθελοντισμός)

	Θρησκευτικότητα		
		Τήρηση Μέτρων	Εθελοντισμός
Θρησκευτικότητα	--	.95**	.22**
Τήρηση μέτρων	.95**	--	--
Εθελοντισμός	.22**	--	--

* $p < .005$, ** $p < .001$

4.3 Θρησκευτικότητα και ψυχολογικοί παράγοντες

Σ' αυτή την κατηγορία εξετάζεται αν η θρησκευτικότητα συνδέεται με συγκεκριμένους ψυχολογικούς παράγοντες όπως: α) το αίσθημα ελπίδας και β) το σκοπό ζωής των ατόμων. Τέθηκαν υποθέσεις όπως π.χ. τα άτομα με ψηλότερη θρησκευτικότητα

έχουν υψηλότερη βαθμολογία τόσο στη κλίμακα του αισθήματος ελπίδας, όσο και στην κλίμακα του σκοπού ζωής.

Για να αξιολογηθεί η σχέση μεταξύ θρησκευτικότητας και ψυχολογικών παραγόντων π.χ. αίσθημα ελπίδας και σκοπό ζωής, διενεργήθηκαν συσχετιστικές αναλύσεις.

4.3.1 Θρησκευτικότητα και αίσθημα ελπίδας

Όσον αφορά το αίσθημα ελπίδας, τα ευρήματα κατέδειξαν ότι υπάρχει σημαντική θετική συσχέτιση μεταξύ της θρησκευτικότητας και του αισθήματος ελπίδας. Συνεπώς, αυτό δείχνει ότι τα άτομα με υψηλότερο επίπεδο θρησκευτικότητας έχουν αυξημένο αίσθημα ελπίδας ($r=.52, p<.001$). Τα αποτελέσματα παρουσιάζονται στον Πίνακα 4.3.

Πίνακας 4.3. Συσχετίσεις μεταξύ θρησκευτικότητας, ελπίδας και σκοπού ζωής

	Θρησκευτικότητα	Αίσθημα Ελπίδας	Σκοπού ζωής
Θρησκευτικότητα	--	.52**	.43**
Ελπίδα	.52**	--	--
Σκοπού ζωής	.43**	--	--

* $p <.005$, ** $p <.001$

4.3.2 Θρησκευτικότητα και σκοπός ζωής

Σχετικά με τον σκοπό ζωής των ατόμων, υπάρχει σημαντική στατιστική θετική συσχέτιση με το επίπεδο θρησκευτικότητας ($r=.43, p<.001$). Συγκεκριμένα φαίνεται ότι, τα περισσότερα θρησκευόμενα άτομα έχουν αυξημένο το αίσθημα του σκοπού της ζωής τους. Τα αποτελέσματα παρουσιάζονται στον Πίνακα 4.3.

Πίνακας 4.3. Συσχετίσεις μεταξύ θρησκευτικότητας, ελπίδας και σκοπού ζωής

	Θρησκευτικότητα	Αίσθημα	
		Ελπίδας	Σκοπού ζωής
Θρησκευτικότητα	--	.52**	.43**
Ελπίδα	.52**	--	--
Σκοπού ζωής	.43**	--	--

* $p < .005$, ** $p < .001$

ΚΕΦΑΛΑΙΟ 5: ΣΥΖΗΤΗΣΗ

Η παρούσα έρευνα είχε ως στόχο να διερευνήσει πως η θρησκευτικότητα μπορεί να επηρεάσει διάφορες πτυχές της ζωής του ατόμου στην Κύπρο. Συγκεκριμένα, αποσκοπούσε να εξετάσει τη σχέση της θρησκευτικότητας σε σχέση με προ- κοινωνικές συμπεριφορές όπως είναι η τήρηση των υγειονομικών μέτρων για την αναχαίτιση της πανδημίας Covid-19, τον βαθμό με τον οποίο ένα άτομο προσφέρει εθελοντισμό κατά την περίοδο της πανδημίας COVID-19. Παράλληλα, σκοπός της ήταν να ερευνηθεί αν το επίπεδο θρησκευτικότητας μπορεί να σχετίζεται με το αίσθημα ελπίδας και τον σκοπό ζωής των ατόμων σε περιόδους κρίσεως. Τέλος, στόχος ήταν να εξεταστεί αν συγκεκριμένα δημογραφικά στοιχεία, όπως είναι το φύλο, η ηλικία και το μορφωτικό επίπεδο μπορούν επηρεάζουν τον βαθμό θρησκευτικότητας των ατόμων.

5.1 Θρησκευτικότητα και δημογραφικά χαρακτηριστικά

Η έρευνα εξέτασε τη συσχέτιση που μπορεί να έχουν τα δημογραφικά χαρακτηριστικά με τη θρησκευτικότητα. Στην παρούσα έρευνα το φύλο δεν μπορεί να θεωρηθεί ότι επηρεάζει σημαντικά τη θρησκευτικότητα του ατόμου αφού οι άνδρες και οι γυναίκες δεν διαφέρουν σημαντικά. Αντίθετα, η ηλικία φαίνεται να επηρεάζει τη θρησκευτικότητα, αφού διαφάνηκε ότι τα μεγαλύτερα άτομα σε ηλικία και συγκεκριμένα από 50 ετών και άνω τείνουν να είναι περισσότερο θρησκευόμενα από τα άτομα μικρότερης ηλικίας, κάτι το οποίο επιβεβαιώνει την ερευνητική υπόθεση.

Τα αποτελέσματα της έρευνας έδειξαν ότι οι ηλικιακές ομάδες 26-34 ετών αλλά και 35-49 έχουν το χαμηλότερο επίπεδο θρησκευτικότητας. Κάτι το οποίο δημιουργεί το ερώτημα γιατί να υπάρχει αυτή η μεγάλη διαφορά στις δυο αυτές ομάδες. Πιθανώς αυτό θα μπορούσε να στηριχθεί στο γεγονός ότι, κατά κύριο λόγο η ηλικιακή ομάδα 18-25, είναι άτομα που πιθανόν να βρίσκονται ακόμη στο οικογενειακό τους περιβάλλον και στην ίδια στέγη με τα οικογενειακά τους πρόσωπα. Εάν θεωρήσουμε ότι στο περιβάλλον αυτό τα άτομα, πιθανώς οι γονείς είναι πάνω από 50, μπορεί να υπάρχει επίδραση στο τρόπο με τον οποίο θρησκεύει όλη η οικογένεια. Σαν 'εξαρτημένα' άτομα που μπορεί να είναι,

επηρεάζονται από το οικογενειακό περιβάλλον κάτι το οποίο τους αυξάνει την άσκηση της θρησκευτικότητάς τους.

Στη πιο πάνω θέση ο Cnaan (2004) υποστηρίζει μέσα από την έρευνα που πραγματοποιήθηκε στις Ηνωμένες Πολιτείες Αμερικής, ότι το οικογενειακό περιβάλλον έπαιξε σημαντικό ρόλο στη θρησκευτικότητα των εφήβων, αφού όλοι μαζί περίπου 5 φορές το μήνα ήταν υποχρεωτικό να συμμετέχουν σε θρησκευτικές συνάξεις (Cnaan et al., 2004).

Στην αντίθετη πλευρά τα άτομα ηλικίας από 26-34, που ενδεχομένως να έχουν αποχωριστεί από το οικογενειακό τους περιβάλλον, να μην νιώθουν αυτή την άμεση εξάρτηση, τα ενδιαφέροντα τους να σχετίζονται με τον επαγγελματικό τους τομέα, τη διασκέδασή, τις ρομαντικές τους σχέσεις και το μέλλον τους, κάτι το οποίο αφήνει την θρησκευτικότητα σε ένα δεύτερο επίπεδο.

Σημαντικό στοιχείο που υπογραμμίζεται από τα αποτελέσματα, είναι η επίδραση του μορφωτικού επιπέδου των ατόμων σε σχέση με το επίπεδο της θρησκευτικότητας. Διαπιστώθηκε ότι, τα άτομα με χαμηλότερο μορφωτικό επίπεδο και συγκεκριμένα τα άτομα που ολοκλήρωσαν τη λυκειακή τους εκπαίδευση ή κατέχουν πτυχίο δηλώνουν πιο έντονη θρησκευτικότητα σε σχέση με τα άτομα που κατέχουν μεταπτυχιακό ή διδακτορικό τίτλο σπουδών. Το συγκεκριμένο φαινόμενο μπορεί να ερμηνευθεί από διαφορετικές σκοπιές. Αρχικά το πιο πάνω φαινόμενο, θα μπορούσε να βασιστεί, ίσως στο διαφορετικό φόρτο εργασίας που μπορεί να έχουν τα άτομα αυτά.

Πιθανότερα το άτομο που κατέχει μεταπτυχιακό ή διδακτορικό τίτλο σπουδών να έχει περισσότερες επαγγελματικές υποχρεώσεις, να κατέχει μια επαγγελματική θέση που χρειάζεται να δαπανήσει αρκετό χρόνο, με αποτέλεσμα να μην του δίνεται η ευκαιρία να θρησκεύει ουσιαστικά.

Περαιτέρω, τα άτομα που κατέχουν τους πιο πάνω τίτλους σπουδών, πολλές φορές έχουν την τάση να αμφισβητούν καταστάσεις, αξίες και έννοιες, κάτι που μπορεί να αφορά και με τη θρησκευτικότητα. Εάν θεωρηθεί ότι γίνεται η αμφισβήτησή της με ένα βήμα πάρα πέρα, τα άτομα να πιστεύουν μόνο στις δικές τους προσπάθειες και αποκλειστικά στον εαυτό τους. Σύμφωνα με το Index of Leading Religious Indicators της Gallup (2002), φαίνεται ότι τα άτομα με υψηλότερο μορφωτικό επίπεδο είναι λιγότερο πιθανό να είναι θρησκευόμενοι, και συγκεκριμένα πιστεύουν ότι η θρησκεία δεν μπορεί να απαντήσει σε σημερινά προβλήματα που απασχολούν τον άνθρωπο σε σχέση με τα άτομα χαμηλού μορφωτικού επιπέδου όπου θρησκεύουν περισσότερο και βρίσκουν απαντήσεις σε διάφορα θέματα της καθημερινότητας και της ζωής. Αυτά φαίνεται να επιβεβαιώνουν ότι τα άτομα με υψηλό μορφωτικό επίπεδο δίνουν λιγότερη έμφαση στον ρόλο της θρησκείας από ό,τι τα άτομα με χαμηλότερο μορφωτικό επίπεδο (Winseman, 2003).

5.2 Θρησκευτικότητα και προ-κοινωνικές συμπεριφορές

Τα ευρήματα της παρούσας έρευνας, έδειξαν ότι τα θρησκευόμενα άτομα τηρούσα πιο πιστά τα μέτρα κατά της πανδημίας COVID-19, είναι σε αντίθεση με στοιχεία προηγούμενων ερευνών. Συγκεκριμένα, οι Burge et al. (2020) περιγράφουν ότι, κατά τη διάρκεια της πανδημίας Covid-19, στις Ηνωμένες Πολιτείες, όπου υπήρχε πολύ υψηλός αριθμός κρουσμάτων και θανάτων στην χώρα, διαπιστώθηκε ότι οι Αμερικάνοι που ήταν περισσότερο θρησκευόμενοι κατά πάσα πιθανότητα δεν εμπιστεύονταν τις επιστημονικές θέσεις με αποτέλεσμα να οδηγούνται στην μη τήρηση των ενδεδειγμένων υγειονομικών μέτρων, σε σχέση με τους Αμερικάνους που δεν ήταν θρησκευόμενοι και που τηρούσαν όλα τα προληπτικά μέτρα τα οποία επιβάλλονταν.

Παρομοίως, τη θέση αυτή υποστηρίζει ο Dein (2020) στο άρθρο του, όπου τονίζει ότι ένας αριθμός θρησκευτικών ομάδων δεν δίνουν σημασία στο προληπτικά μέτρα για την αναχαίτιση της πανδημίας ως αποτέλεσμα αυτό να διαδραματίζει σημαντικότατο ρόλο στον πολλαπλασιασμό, τη διάδοση και τις συνέπειες των μολύνσεων από τον ιό. Σε μια εκκλησία της Νέας Κορέας έφταναν σε σημεία άρνησης και της ίδιας της θεραπείας για τον ιό (Dein, 2020).

Αυτή η ασυμφωνία των αποτελεσμάτων μπορεί να επεξηγείται και να σχετίζεται με το κοινωνικό πλαίσιο που ζει το άτομο και με την εμπιστοσύνη που μπορεί να εκλαμβάνει, τόσο από τους θρησκευτικούς του ηγέτες, όσο και από την πολιτική ηγεσία του εκάστοτε κράτους. Συγκεκριμένα, η θρησκευτική ηγεσία της Κύπρου σε μεγάλο βαθμό, συνεργάστηκε με την πολιτική ηγεσία και στήριξε τις αποφάσεις της κυβέρνησης σχετικά με όλα τα υγειονομικά μέτρα που θα έπρεπε να ακολουθηθούν, σχετικά με τον εμβολιασμό, και αυτό δημιούργησε στο θρησκευόμενο άτομο ένα αίσθημα εμπιστοσύνης σχετικά με την τήρηση των μέτρων, τα οποία βοήθησε στην τήρηση των προστατευτικών μέτρων κατά της πανδημίας.

Η παρούσα έρευνα επιβεβαίωσε την υπόθεση ότι τα άτομα με υψηλότερο βαθμό θρησκευτικότητας, τείνουν να εμπλέκονται σε εθελοντικές δραστηριότητες και να προσφέρουν εθελοντική εργασία. Το πιο πάνω αποτέλεσμα μπορεί να υποστηριχθεί, στο ότι η Εκκλησία της Κύπρου και οι ενορίες, δημιουργούν συχνά διάφορες δραστηριότητες και συναθροίσεις, με σκοπό τα άτομα που συμμετέχουν σε αυτές να μπορούν να προφέρουν βοήθεια τόσο στον χώρο της Εκκλησίας, όσο όμως και σε άτομα που βρίσκονται εκτός της Εκκλησίας που όμως έχουν σημαντικές ανάγκες και στερήσεις. Αυτή η άποψη συμφωνεί με την έρευνα των Taniguchi και Thomas (2011), όπου παρατηρήθηκε ότι μέσα από τις διάφορες θρησκευτικές οργανώσεις, προάγεται ο εθελοντισμός και η συμμετοχή των

ατόμων σε ομαδικές εργασίες κάτι το οποίο δίνει τη δυνατότητα στα άτομα που συμμετέχουν, να αναπτύσσουν δεξιότητες, προσφέροντας ένα συγκεκριμένο έργο και εκτενέστερα μια εθελοντική εργασία.

5.3 Θρησκευτικότητα, αίσθημα ελπίδας και σκοπός ζωής

Η παρούσα έρευνα έχει επιβεβαιώσει ότι τα άτομα με υψηλότερο βαθμό θρησκευτικότητας έχουν αυξημένο το αίσθημα ελπίδας, αλλά και αυξημένο το αίσθημα του σκοπού της ζωής τους κατά την περίοδο της πανδημίας. Τα ευρήματα μας συμφωνούν με την ευρύτερη βιβλιογραφία όπου διαφαίνεται ότι η θρησκεία μπορεί να καλλιεργήσει στο άτομο πεποιθήσεις και αξίες που του αναπτύσσουν αισθήματα ελπίδας με σκοπό να ξεπεράσει διάφορες δυσκολίες και αντιξοότητες με μια αισιόδοξη διάθεση (Eckstein, 2000-Tiger, 1999). Επιπρόσθετα, όπως τονίζουν οι Ciar-rocchi et al., (2008), τα θρησκευόμενα άτομα έχουν ένα ιδιαίτερο αίσθημα αισιοδοξίας και σκοπού ζωής σχετικά με το μέλλον (Ciar-Rocchi et al., 2008).

5.4 Δυνατά στοιχεία της έρευνας

Η παρούσα έρευνα εξέτασε για πρώτη φορά, το πως η θρησκευτικότητα επηρεάζει τις προ-κοινωνικές συμπεριφορές, και τις στάσεις ζωής στον κυπριακό ενήλικο πληθυσμό. Ως εκ τούτου, για τον σκοπό αυτό σχεδιάστηκε ένα καινούριο ερωτηματολόγιο όπου περιέχει έγκυρες κλίμακες που αξιολογούσαν την τήρηση υγειονομικών μέτρων κατά της πανδημίας, τον εθελοντισμό, το αίσθημα ελπίδας, το σκοπό ζωής και τα δημογραφικά χαρακτηριστικά.

Όλες οι κλίμακες που χρησιμοποιήθηκαν είχαν υψηλή αξιοπιστία στα Ελληνικά και για αυτό τον λόγο μπόρεσαν να εξαχθούν έγκυρα αποτελέσματα. Επιπλέον, το δείγμα της έρευνας ήταν αντιπροσωπευτικό, αφού υπήρχαν συμμετέχοντες από όλο το εύρος ηλικίας μεταξύ 18-60 ετών, και από διάφορα μορφωτικά επίπεδα. Συνεπώς, τα αποτελέσματα της παρούσας έρευνας μπορούν να γενικευτούν στον γενικό πληθυσμό.

Επιπρόσθετα, λόγω του ότι η παρούσα έρευνα ήταν μέρος ενός μεγαλύτερου παγκόσμιου ερευνητικού έργου, μπορούν τα αποτελέσματα της να συγκριθούν με άλλες ευρωπαϊκές χώρες, ώστε να υπάρχει μεγαλύτερη κατανόηση για το πως η θρησκευτικότητα επηρεάζει τη ζωή των ατόμων σε περιόδους κρίσης. Τα αποτελέσματα της παρούσας έρευνας μπορούν να συμβάλλουν στην κατανόηση της θρησκευτικότητας στην Κύπρο.

5.5 Περιορισμοί της έρευνας

Παρα τα προτερήματά της, υπήρχαν και κάποιοι περιορισμοί στην έρευνα. Πρωτίστως, σημαντικό είναι, να αναφερθεί ότι η συλλογή των δεδομένων ήταν χρονοβόρα, αφού το ερωτηματολόγιο είχε μεγάλη έκταση το οποίο πιθανόν να δημιουργούσε στους συμμετέχοντες το αίσθημα της κόπωσης. Επιπλέον, σε αρκετές περιπτώσεις οι συμμετέχοντες δεν ολοκλήρωναν το ερωτηματολόγιο λόγω της έκτασής του.

Παράλληλα, παρατηρήθηκε ότι οι συμμετέχοντες είχαν τη δυνατότητα να προχωρήσουν σε επόμενες ερωτήσεις χωρίς την συμπλήρωση προηγούμενων βασικών ερωτήσεων όπως για παράδειγμα την ηλικία ή το μορφωτικό επίπεδο με αποτέλεσμα να υπάρχει ένας σημαντικός αριθμός ελλιπών στοιχείων. Επίσης, λόγω των ιδιαίτερων πολιτιστικών στοιχείων που αφορούν την Ορθόδοξη Χριστιανική πίστη στην Κύπρο χώρο, τα δεδομένα της παρούσας έρευνας μπορεί να μην μπορούν να γενικευτούν σε χώρες με διαφορετική θρησκεία και κουλτούρα.

5.6 Εισηγήσεις για μελλοντικές έρευνες

Μελλοντικές έρευνες θα μπορούσαν να ερευνήσουν εκτενέστερα τη θρησκευτικότητα, ώστε να κατανοηθούν εις βάθος οι ψυχολογικοί παράγοντες των ατόμων σε περιόδους κοινωνικής ή και παγκόσμιας κρίσης που πιθανόν να επηρεάζουν τον βαθμό θρησκευτικότητας των ατόμων. Επιπρόσθετα, θα μπορούσε να ερευνηθεί εκτενέστερα ο τρόπος με τον οποίο οι μικρότερες ηλικιακές ομάδες αντιλαμβάνονται την θρησκεία, αφού προκάλεσε ενδιαφέρον ότι η ηλικιακή ομάδα 18-25 ετών, ήταν περισσότερο θρησκευόμενη από τις αμέσως επόμενες ηλικιακές ομάδες.

Σε πρακτικό επίπεδο μπορεί να γίνει αντιληπτός ο σημαντικός ρόλος που παίζει η θρησκευτικότητα σε περιόδους κρίσης. Έτσι λοιπόν, θα μπορούσαν να εντατικοποιηθούν οι διάφορες θρησκευτικές παρεμβάσεις και οι συζητήσεις θεμάτων ευρείας ενημέρωσης, από την Εκκλησία και από τις ίδιες τις Ενορίες για το πως η θρησκευτικότητα επηρεάζει τη ζωή των ατόμων σε περιόδους κρίσης. Τα θέματα αυτά μπορούν να περιστρέφονται γύρω από καθημερινά ζητήματα που μπορεί να απασχολούν τον άνθρωπο όπως για παράδειγμα το μέλλον του ή και ακόμα υπαρξιακά θέματα.

Προσθετικά, η Εκκλησία και οι Ενορίες καλό θα ήταν να διοργανώνουν συχνές εθελοντικές δραστηριότητες σε μικρά χρονικά διαστήματα, είτε που αυτές θα αφορούν τη παροχή βοήθειας προς άλλα άτομα που το έχουν ανάγκη, ή την ανάπτυξη της πράσινης σκέψης όπου θα μπορούσαν τα άτομα να αναλάβουν συγκεκριμένους χώρους για τη

δημιουργία πράσινων σημείων κάτι το οποίο μπορεί να βοηθήσει και στη μείωση της οικολογικής καταστροφής και να εντείνει ακόμη περισσότερο την εθελοντική συνεισφορά των θρησκευόμενων ατόμων. Συγκεκριμένα, η πιο πάνω άποψη μπορεί να τεκμηριωθεί και με βάση τις συζητήσεις που απασχόλησαν την Αγία και Μεγάλη Σύνοδο της Κρήτης (2016), όπου ένα από τα κύρια ζητήματα (κεφάλαιο 1, παρ.10) ήταν το οικολογικό ζήτημα, όπου τονίζεται η σημαντικότητα της προστασίας του περιβάλλοντος.

Πέρα από αυτά, σημαντικό ρόλο φαίνεται να διαδραματίζει η πνευματική καθοδήγηση σε μικρότερες ηλικίες κάτι το οποίο μπορεί να γίνει, είτε με την αύξηση των πνευματικών συναντήσεων που γίνονται με σκοπό να δημιουργηθεί στα άτομα αυτά, ένα ουσιαστικό θρησκευτικό πνεύμα, είτε και με τη διεξαγωγή περισσότερων δραστηριοτήτων που θα αφορούν τις μικρότερες ηλικίες ομάδες, όπως συνάξεις νέων, θρησκευτικές εκδρομές, κατασκηνώσεις, δραστηριότητες δηλαδή που αποσκοπούν στη δημιουργία τους αισθήματος του ανήκειν. Επιπλέον, ψυχο-εκπαιδευτικά σεμινάρια οφείλουν να εστιάζονται και στη θρησκευτικότητα όσον αφορά τρόπους αντιμετώπισης στρεσογόνων καταστάσεων σε περιόδους αβεβαιότητας, αφού τα άτομα θα γνωρίζουν και θα μάθουν ότι μπορούν να αντιμετωπίσουν κρίσιμες αλλά με την παρουσία άλλων ατόμων γύρω τους. Μέσα από αυτές τις πρακτικές, τα άτομα θα μπορέσουν να γνωρίσουν τον Θεό όπου μέσα από αυτόν θα μάθουν να αντλούν δύναμη, ελπίδα και ηρεμία για να μπορούν να αντέχουν τις αντιξοότητες της ζωής εν καιρώ πανδημίας.

5.7 Συμπεράσματα

Όπως δείχνουν τα αποτελέσματα, η θρησκευτικότητα είχε θετικές επιδράσεις στη ζωή του ατόμου, σε μια περίοδο αβεβαιότητας, όπου η πανδημία Covid-19, έκανε τη ζωή του ανθρώπου πιο δύσκολη. Η παρούσα έρευνα συνέβαλε σε θεωρητικό επίπεδο στην κατανόηση της σημαντικότητας της θρησκευτικότητας σε αντίξοες συνθήκες. Η περίοδο που εξετάστηκε ήταν μια περίοδος ψυχοκοινωνικής κρίσης αλλά και οικονομικής κρίσης, όπως προκύπτει.

Τα ευρήματα της παρούσας έρευνας είναι ελπιδοφόρα, αφού κατέδειξαν ότι πέραν από τις δυσκολίες που δημιουργήθηκαν κατά την περίοδο αυτή, τα θρησκευόμενα άτομα δεν απελπίστηκαν. Αντίθετα, φαίνεται ότι ήρθαν περισσότερο κοντά στη θρησκεία, αύξησαν το αίσθημα ελπίδας τους και έδειξαν εμπιστοσύνη σε υγειονομικά πρωτόκολλα που εφαρμόζονταν ανά τακτά χρονικά διαστήματα. Επίσης, πρόσφεραν την εθελοντική τους βοήθεια όταν αυτό ήταν εφικτό, σε άτομα τα οποία το είχαν ανάγκη.

ΒΙΒΛΙΟΓΡΑΦΙΑ

Ξενόγλωσση Βιβλιογραφία

- Bailey, N.H. Moran, G. Pederson, D. Bento, S. Understanding the transmission of attachment using variable- and relationship-centered approaches. *Cambridge University Press, 19(2)*, 313-343.
- Bekkers, R. Schuyt, T. (2000). And who is your neighbor? Explaining the effect of religion on charitable giving and volunteering. *Review of Religious Research, 50*.
- Brodsky, A.E. (2000). The role of religion in the lives of resilient, urban, African American, single mothers. *Journal of Community Psychology, 28(2)*, 199-219.
- Burger, R. Christian, C. Maughan- Brown, B. Rensburg, R. Rossouw, L. (2020). COVID-19 risk perception, knowledge and behavior. *National Income Dynamics Study*.
- Campbell, D.E. Yonish, S.J. (2003). Religion and Volunteering in America. In book: *Religion as Social Capital. Producing the Common Good*.
- Chang, E.C. Olivares, A.M. D’Zurilla, T.J. (1997). Optimism and pessimism as partially independent constructs: Relationship and positive and negative affectivity and psychological well-being. *Personality and Individual Differences, 23(3)*, 433-440.
- Ciarrocchi, W.J. Liacco, G.S. Deneke, E. (2008). Gods or rituals? Relational faith, spiritual discontent, and religious practices as predictors of hope and optimism. *The Journal of Positive Psychology, 3(2)*, 120-136.
- Coleman III, T,J (2016). James W. Jones: Can Science Explain Religion?- The Cognitive Science Debate. *Journal Review of Religious Research, 58(3)*.
- Dein, S. (2020). Transcendence, religion and social bonding. *Archive for the Psychology of Religion*.

- Eckstein, D. (2000). Empirical studies indicating significant birth- order- related personality differences. *Journal of Individual Psychology*, 56(4), 481-494.
- Exline, J.J. Pargament, K.I. Grubbs, J.B, Yali, A.M. (2014). The Religious and Spiritual Struggles Scale: Development and initial validation. *Psychology of Religion and Spirituality*, 6(3), 208-222.
- Glock, Charles Y. and Rodney Stark. 1965. *Religion and Society in Tension*. Chicago: Rand McNally. *Sociology of Religion*, 27(3), 173-175
- Gullup JR, G.H. (2002). *Gallup Index of Leading Religious Indicators*. <https://news.gallup.com/poll/5317/gallup-index-leading-religious-indicators.aspx>
- Gunnoe, M, L. Moore, K, A. (2002). *Predictors of Religiosity Among Youth Aged 17-22: A Longitudinal Study of the National Survey of Children*. *Journal for the Scientific Study of Religion*, 41(4), 613-622.
- Halbfinger, D. (2020). Virus soars among ultra-orthodox Jews as many flout Israel's rules. *New York Times*. <https://www.nytimes.com/2020/03/30/world/middleeast/coronavirus-israel-cases-orthodox.html>
- Herth K. (1998). *Hearth Hope Scale*. *Well- Being*.
- Hung Ho, R. Chan, C. Yan Lo, P. Wong, P. Wan Chan, C. Leung, P. Chen, E (2016). Understandings of spirituality and its role in illness recovery in persons with schizophrenia and mental health professionals: a qualitative study. *Journal for the Scientific Study of Religion*, 44(1), 1-14.
- Johnson, S, K. Tulskey, A, J. Hays, C,J. Arnold, M,R. Olsen, K, M. Lindquist, H,J. Steinhauer, E,K. (2011). Which Domains Of Spirituality are Associated with Anxiety and Depression in Patients with Advanced Illness?. *Journal of General Internal Medicine*, 26(7), 751-758.
- Koenig, G. H. McCullough, M.E., Larson, D.B (2001). *Handbook of religion and health*. Oxford University Press.
- Koenig, G. H., Larson, D.B (2009) *Research on Religion, Spirituality, and Mental Health: A Review*. *International Review of Psychiatry*.

- Lee, Y. Seligman, M. E. P. (1997). Are Americans more optimistic than the Chinese? *Personality and Social Psychology Bulletin*, 23(1), 32-40.
- Loveland, M.T. Sikkink, D. Myers, D.J. Radcliff, B. (2005). Private Prayer and Civic
- Mattis, J.S. Watson, C. R. (2009). Religion and Spirituality. *Handbook of African American Psychology*, 91 -102.
- Okun, M.A. Michel, J. (2006). Sense of Community and Being a Volunteer Among the Young- Old. *Journal of Applied Gerontology*, 25(2), 173-188.
- Olashore, A. Akanni, O. Oderinde, K. (2021). Neuroticism, resilience, and social support: correlates of severe anxiety among hospital workers during the COVID-19 in Nigeria and Botswana. *BMC Health Services Research*, 21(398).
- Parke, C. (2020). Most Americans say coronavirus outbreak has impacted their lives. *Pew Research Center*.
- Paxton, P. Reith, N.E. Glanville, L.J. (2014). Volunteering and the Dimensions of Religiosity: A Cross-National Analysis. *Review of Religious Research*, 56(4), 597-625.
- Peterson, C. (2000). The future of optimism. *American Psychologist*, 55(1), 44-55.
- Rashid, R. (2020). Being Called a Cult Is One Thing, Being Blamed for an Epidemic Is Quite Another. *New York Times*. <https://www.nytimes.com/2020/03/09/opinion/coronavirus-south-korea-church.html>
- Reitsma, J. Scheepers, P. Gratenhuis, M. (2006). Dimensions of Individual Religiosity and Charity: Cross-National Effect Differences in European Countries? *Review of Religious Research* 47(4).
- Saroglou, V. Clobert, M. Cohen, A.B. Johnson, K.A. Ladd, K.L. Pachterbeke, M.V. Adamovova, L. Blogowska, J. Brandt, P.Y. Cukur, C.S. Hwang, K. Miglietta, A. Stefanidi, F.M. Garcia, A. Murken, S. Roussiau, N. Valladares, J.T. (2011). Believing, Bonding, Behaving and Belonging: The Cognitive, Emotional, Moral, and Social Dimensions of Religiousness across Cultures. *Journal of Cross- Cultural Psychology*, 51(8), 551-575.

- Saucier, G. Skrzypinska (2006). Spiritual but Not Religious? Evidence for Two Independent Dispositions. *Journal of Personality*, 74(5), 1257-1292.
- Scheier, M. F., Weintraub, J. K., & Carver, C. S. (1986). Coping with stress: Divergent strategies of optimists and pessimists. *Journal of Personality and Social Psychology*, 51(6), 1257–1264.
- Schulz, R., Bookwala, J., Knapp, J. E., Scheier, M., & Williamson, G. M. (1996). Pessimism, age, and cancer mortality. *Psychology and Aging*, 11(2), 304–309.
- Sharp, R (2020). New York Orthodox Jews make up half of all US plasma donors volunteering blood to help treat COVID-19 patients as the community turns ‘tragedy into a super-power’. *Daily Mail*. <https://www.dailymail.co.uk/news/article-8312765/New-York-Orthodox-Jews-make-HALF-plasma-donors-giving-blood-treat-COVID-19-patients.html>
- Sherkat, D.E. Stark, R. Finke, R. (2002). Acts of Faith: Explaining the Human Side of Religion. *Contemporary Sociology*, 31(1), 45.
- Skinner, A. T., Godwin, J., Alampay, L. P., Lansford, J. E., Bacchini, D., Bornstein, M. H., Deater-Deckard, K., Di Giunta, L., Dodge, K. A., Gurdal, S., Pastorelli, C., Sorbring, E., Steinberg, L., Tapanya, S., & Yotanyamaneewong, S. (2021). *Developmental Psychology*, 57(10), 1648–1666.
- Sttenwyk, S.A.M. Atkins, C.D. Bedics, J. Whitley Jr, E.B. (2010). Images of God as They Relate to Life Satisfaction and Hopelessness. *International Journal for the Psychology of Religion*, 20(2), 85-96.
- Taniguchi, H. Thomas, D.L. (2011). The Influences of Religious Attitudes on Volunteering. *International Journal of Voluntary and Nonprofit Organizations*, 22(2), 335-355.
- Tennen, H. Affleck, G. Tennen, R. (2002). Clipped feathers: The theory and measurement of hope. *Psychological Inquiry* 13(4), 311-317.
- Thoits, P.A. Hewitt, L.N. (2001). Volunteer Work and Well-Being. *Journal of Health and Social Behavior*, 42(2), 115-131.
- Tiger, L. (1999). Hope Springs Internal. *The Johns Hopkins University*, 66(2), 611-623.

- Turke, K. Canonaco, S, J. Artioli, T. De Souza Lima, S, M. Batlee, R, A. Oliveira, P,C,F. Cubero, G, D. Melo Sette, C. Giglio,A. (2020). Depression, anxiety and spirituality in oncology patients. *Revista da Associacao Medica Brasileira*.
- Vickers, K.A. Vogeltanz, N.D. (2000). Dispositional optimism as a predictor of depressive symptoms over time. *Personality and Individual Differences*, 28(2), 259-272.
- Vitorino, L.M. Soares, R. Santo, A.E. Lucchetti, A.L.G, Cruz, J.P. Cortez, P.J.O Lucchetti, G (2018). Two sides of the same coin: The positive and negative impact of religious coping on quality of life and depression in dialysis patients. *Journal of Holistic Nursing*, 36(34), 332-340.
- Weigand, K. Weiss, M.H. (2006). Affective Reactions to the Thought of “God”: Moderating Effects of Image of God. *Journal of Happiness Studies*, 7(1), 23-40.
- Winseman. A.L. (2003). Religious Tolerance: *Education and Income*. <https://news.gallup.com/poll/8146/religious-tolerance-education-income.aspx>
- Wuthnow, R. (2004). Saving America?: Faith-based services and the future of civil society. *Princeton, NJ: Princeton University Press*.
- Zevloff, N. (2020). Israeli Haredim, blamed for COVID outbreaks, could see their communities forever changed. The Forward <https://forward.com/news/israel/443707/israel-haredi-ultra-orthodox-coronavirus-covid/https://www.ny-times.com/2020/03/20/world/asia/coronavirus-malaysia-muslims-outbreak.html>

Ελληνόφωνη Βιβλιογραφία

- Πύλλη, Μ. (2012). Περιγραφή των βασικών μεθόδων δειγματοληψίας των δύσκολα προσβάσιμων πληθυσμών που χρησιμοποιούνται στην επιτήρηση της HIV λοίμωξης. *Αρχεία Ελληνικής Ιατρικής*.

ΠΑΡΑΡΤΗΜΑΤΑ

ΠΑΡΑΡΤΗΜΑ Α

Αγαπητέ/ή συμμετέχοντα/ουσα,

Είμαστε μια ομάδα ερευνητών από όλο τον κόσμο που ενδιαφερόμαστε για τη μελέτη των αντιλήψεων και των εμπειριών σχετικά με τον Covid-19 (κορωνοϊό) σε παγκόσμιο επίπεδο. Για τον σκοπό αυτό, διεξάγουμε μια ανώνυμη έρευνα σε διάφορες χώρες και ευελπιστούμε ότι θα μας βοηθήσετε, απαντώντας στις παρακάτω ερωτήσεις. Προσπαθήστε να απαντήσετε σε όλες τις ερωτήσεις ακόμα κι αν ορισμένες φαίνεται σαν να επαναλαμβάνονται. Τα οφέλη από τη συμμετοχή σας είναι ότι θα βοηθήσετε στη συλλογική προσπάθεια συγκέντρωσης νέων γνώσεων σχετικά με τον Covid-19, τόσο σε παγκόσμια κλίμακα, όσο και πιο ειδικά για τη χώρα σας. Οι νέες αυτές γνώσεις θα κοινοποιηθούν μέσω της τελικής έκθεσης, επιστημονικών άρθρων και βιβλίων. Θα θέλαμε να σας διαβεβαιώσουμε ότι οι απαντήσεις σας είναι **ανώνυμες** και εμπιστευτικές και ότι δεν έχετε καμία υποχρέωση να συμμετάσχετε ενώ μπορείτε να αποσυρθείτε σε οποιοδήποτε στάδιο. Δεν υπάρχουν σωστές ή λάθος απαντήσεις, χρειαζόμαστε απλώς ειλικρινείς απαντήσεις, που αντιπροσωπεύουν την πραγματική σας αντίληψη και εμπειρία. **Παρακαλούμε, απαντήστε σε όλες τις ερωτήσεις και σας ευχαριστούμε για τον χρόνο σας.**

Έχω ενημερωθεί και επιθυμώ να συμμετάσχω σε αυτήν την έρευνα: α) Ναι β) Όχι

Αν καταχωρήσετε το email σας, θα χαρούμε να σας στείλουμε τα αποτελέσματα της έρευνας _____

ΔΗΜΟΓΡΑΦΙΚΑ ΧΑΡΑΚΤΗΡΙΣΤΙΚΑ

1. Πόσων χρονών είστε; Παρακαλώ σημειώστε _____

2. Είστε: α) Άνδρας β) Γυναίκα

3. Ποιο είναι το θρήσκευμά σας;

α) Χριστιανός/ή Ορθόδοξος/η

β) Καθολικός/ή

γ) Μουσουλμάνος/α

δ) Κανένα ε)

Άθεος/η στ)

Άλλο θρήσκευμα _____

Ποιο είναι το δικό σας ανώτερο επίπεδο εκπαίδευσης;

α) Καμία εκπαίδευση

β) Δημοτικό

γ) Γυμνάσιο

δ) Λύκειο

ε) Πανεπιστήμιο

στ) Μεταπτυχιακό/ Διδακτορικό

Κλίμακα Προ-Κοινωνικών Συμπεριφορών

Καθόλου σημαντικό	Μάλλον ασήμαντο	Ούτε ασήμαντο ούτε σημαντικό	Μάλλον σημαντικό	Πολύ σημαντικό
1	2	3	4	5

Πόσο σημαντικό είναι για εσάς να υιοθετείτε τις παρακάτω συμπεριφορές αυτές τις μέρες;

Na πλένω συχνά τα χέρια μου						
Na προσπαθώ να βρω έγκυρες και αξιόπιστες πληροφορίες για τον κορωνοϊό						
Na μοιράζομαι έγκυρες και αξιόπιστες πληροφορίες για τον κορωνοϊό						
Na κρατάω απόσταση από άλλους (τουλάχιστον ενάμισι μέτρο) όταν είμαι εκτός σπιτιού						
Na ακούω τους ειδικούς και να λαμβάνω πληροφόρηση για τον κορωνοϊό						
Na φοράω μάσκα όταν είμαι εκτός σπιτιού						
Na χρησιμοποιώ γάντια όταν είμαι εκτός σπιτιού						
Na μη βγαίνω έξω και να προσπαθώ να παραμείνω στο σπίτι						
Na μη χρησιμοποιώ τα μέσα μαζικής μεταφοράς						
Na μη δέχομαι επισκέψεις						
Na αποφεύγω τα νοσοκομεία εκτός κι αν είναι επείγον						
Na αποφεύγω κοινωνικές συναθροίσεις						
Na αποφεύγω μέρη γεμάτα κόσμο						

Κλίμακα Εθελοντισμού

Οι παρακάτω ερωτήσεις αφορούν τη συνεισφορά σας για την οικογένεια και την κοινότητά σας. Παρακαλώ προσδιορίστε πόσες ώρες αφιερώνετε εβδομαδιαία στο:

0 hours 0 ώρες	1 hour 1 ώρα	2 hours 2 ώρες	3-4 hours 3-4 ώρες	6 or more hours 6 ή περισσότερες ώρες
1	2	3	4	5

Na προσφέρετε εθελοντισμό ή να κάνετε κάτι χωρίς αμοιβή για να κάνετε την κοινότητά σας καλύτερη						
Na βοηθήσετε φίλους ή γείτονες						
Na βοηθήσετε την οικογένειά σας						
Na καθοδηγήσετε άλλους ή να συμβουλευσετε συναδέλφους σας						
Na συμμετάσχετε σε επιτροπές ή συλλόγους του σχολείου/ του πανεπιστημίου/ της δουλειάς σας						
Na συντονίζετε μια ομάδα ή έναν οργανισμό τους τελευταίους 12 μήνες						

Κλίμακα Αίσθημα Ελπίδας και Σκοπός Ζωής

Strongly Disagree	Disagree	Neutral	Agree	Strongly Agree
Διαφωνώ πολύ	Διαφωνώ	Ούτε συμφωνώ, ούτε διαφωνώ	Συμφωνώ	Συμφωνώ πολύ
1	2	3	4	5

Σε περιόδους αβεβαιότητας, συνήθως περιμένω τα καλύτερα					
Αν κάτι μπορεί να πάει στραβά για μένα, θα πάει					
Είμαι πάντα αισιόδοξος/η για το μέλλον					
Περιμένω πάντα τα πράγματα να πηγαίνουν όπως τα θέλω					
Πάντα περιμένω ότι θα μου συμβαίνουν καλά πράγματα.					
Γενικά, περιμένω να μου συμβούν περισσότερα καλά πράγματα, παρά κακά					

Έχω ένα σκοπό στη ζωή μου					
Τα σχέδια μου για το μέλλον ταιριάζουν με τα πραγματικά ενδιαφέροντα και τις αξίες μου					
Γνωρίζω ποια είναι η πορεία που πρόκειται να ακολουθήσω στη ζωή μου					
Η ζωή μου καθοδηγείται από ένα σύνολο σαφών δεσμεύσεων					

Αναζητώ δημιουργικούς τρόπους για να αλλάξω δύσκολες καταστάσεις					
Ανεξάρτητα από το τι μου συμβαίνει, πιστεύω ότι μπορώ να ελέγξω την αντίδρασή μου σε αυτό					
Πιστεύω ότι μπορώ να εξελιχθώ θετικά, αντιμετωπίζοντας δύσκολες καταστάσεις					
Αναζητώ έμπρακτα τρόπους για να αντικαταστήσω τις απώλειες που συμβαίνουν στη ζωή μου					

Έχω μια θετική οπτική για τη ζωή					
Έχω βραχυπρόθεσμους ή/και μακροπρόθεσμους στόχους					
Δεν αισθάνομαι ολομόναχος					
Βλέπω δυνατότητες όταν βρίσκομαι σε δυσκολίες					
Η πίστη μου με καθησυχάζει					
Δεν αισθάνομαι φοβισμένος/η για το μέλλον μου					
Μπορώ να θυμηθώ ευτυχισμένες/χαρούμενες στιγμές					
Έχω μια βαθιά εσωτερική δύναμη					
Είμαι ικανός/η να δώσω φροντίδα/αγάπη					
Είμαι ικανός/η να λάβω φροντίδα/αγάπη					
Έχω ένα προορισμό στη ζωή μου					
Πιστεύω ότι κάθε μέρα έχει προοπτική					
Αισθάνομαι ότι η ζωή μου έχει αξία					

Κλίμακα Θρησκευτικότητας

Μπορεί, για διάφορους λόγους, να ενδιαφέρεστε για τη θρησκεία ή όχι. Παρακαλώ προσπαθήστε να είστε όσο το δυνατόν πιο σαφής απαντώντας στις παρακάτω ερωτήσεις, οι οποίες αφορούν τους λόγους που καθορίζουν το ενδιαφέρον σας για τη θρησκεία.

Διαφωνώ πολύ	Διαφωνώ	Ούτε συμφωνώ/ ούτε διαφωνώ	Συμφωνώ	Συμφωνώ πολύ
1	2	3	4	5

Στη θρησκεία μου, απολαμβάνω το ότι ανήκω σε μια ομάδα/κοινότητα								
Το να ανήκω σε μια θρησκευτική παράδοση και να ταυτίζομαι με αυτή είναι σημαντικό για μένα								
Η θρησκευτική μου παράδοση είναι σημαντική για την πολιτισμική/εθνική μου ταυτότητα								
Είμαι αφοσιωμένος-η στη θρησκεία μου για τις αξίες και την ηθική που υποστηρίζει								
Η θρησκεία μου με βοηθάει στη προσπάθεια μου να ζω με έναν ηθικό τρόπο								
Όταν έχω έναν ηθικό δίλημμα, η θρησκεία μου με βοηθάει να πάρω μία απόφαση								
Μου αρέσουν οι θρησκευτικές τελετές								
Οι θρησκευτικές τελετές, δραστηριότητες και πρακτικές με κάνουν να αισθάνομαι θετικά συναισθήματα								
Απολαμβάνω τις εκφάνσεις τις σχετικές με την τέχνη, την έκφραση και τα σύμβολα της θρησκείας μου								
Αισθάνομαι αφοσιωμένος-η στη θρησκεία μου επειδή με βοηθάει να έχω σκοπό στη ζωή μου								
Είναι σημαντικό να πιστεύουμε σε κάτι υπερβατικό που προσφέρει νόημα στην ύπαρξη του ανθρώπου								
Οι θρησκευτικές πεποιθήσεις επιδρούν καθοριστικά στον τρόπο που κατανοούμε την ανθρώπινη ύπαρξη								